

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

Beta Izrael:
povijesni kontekst i akcije spašavanja kroz operacije Mojsije,
Saba i Salamon

Marijana Miletić

Mentor:

dr.sc. Tvrtko Jakovina, red. prof.

Zagreb, veljača 2018.

ZAHVALA

Odlučila sam uvrstiti malo dužu zahvalu u ovaj diplomski rad zato što osjećam da barem to dugujem mnogim ljudima koji su bili uz mene kroz cijelo "studentsko" razdoblje. Ova priča je započela davne 2004. godine, a u međuvremenu su došle i mnoge obveze te tko zna da li bih ikad diplomirala da nije bilo njih!

Prvo bih htjela zahvaliti svom mentoru, prof. dr. sc. Tvrtku Jakovini, na njegovoj pomoći pri izboru teme s kojom je bio užitak baviti se te na njegovom vodstvu i susretljivosti tijekom izrade diplomskog rada. Uvijek je imao strpljenja za moje mnogobrojne upite, a uz njegove smjernice i savjete sam puno naučila i uspješno završila ovaj rad.

Također zahvaljujem mr. sc. Juliji Koš iz židovske vjerske zajednice „Bet Israel“ na odvojenom vremenu koje mi je nesebično posvetila, svim razgovorima i savjetima koje mi je pružila u svrhu što kvalitetnije izrade rada te pomoći pri traženju i nabavljanju potrebne literature i informacija.

Zahvaljujem na susretljivosti i ljubaznosti Aleksandri Kuidid iz Ministarstva vanjskih i europskih poslova, Snježani Ivanović iz Instituta za razvoj i međunarodne odnose, Katici Blažek iz Instituta za migracije i narodnost, publicistu, sveučilišnom profesoru i nagrađivanom novinaru prof. dr. sc. Inoslavu Beškeru te djelatnicima svih drugih institucija i knjižnica koji su mi na bilo koji način pomogli savjetima i nabavkom literature, znanstvenih članaka i informacija potrebnih za izradu rada.

Posebno hvala mojim prijateljima Ines, Maji, Katarini, Ivanu, Ani V., Ani J., Snježani i bratiću Davoru koji su uvijek bili uz mene, veselili se i tugovali sa mnom te mi svojim razumijevanjem i potporom pružali oslonac kad mi je najviše trebalo! Doista od vas čovjek može naučiti što znači biti prijatelj! Volim vas puno i hvala Vam!

Puno hvala i kolegama Tomislavu, Ani, Lidiji, Anji, Ivani, Božani, Gradimiru, Daliboru, Borisu, Marinu i svim onima koji su mi uljepšali ovo cijelo razdoblje. Bez njihove pomoći i potpore stajanje po hodnicima činilo bi se puno duže, pripremanje ispita bilo bi puno teže, a ovo iskustvo ne bi bilo takva pustolovina.

Naposljetku od srca zahvaljujem svojim divnim roditeljima kojima posvećujem ovaj rad te bratu Kruni i šogorici Vlatki. Na trenutke mi se činilo da je njima više stalo da diplomiram nego meni samoj, a bili su mi nevjerojatna potpora u svako doba dana i noći. Od ostajanja budnima do kasno u noć samo kako bi meni bili moralna podrška kad bi nastupila trema prije nekog težeg ispita ili blokada u pisanju do hvatanja kratkih

razdoblja u kojima bi moje dvije malene i vrlo živahne nećakinje spavale kako bi mi pomogli svojim savjetima ili kritičkim mišljenjem. Bez vaše sveobuhvatne potpore ovo ne bi bilo moguće i zato vam od srca hvala!

OD SRCA HVALA SVIMA!

Marijana Miletić

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. NAZIVLJA ZAJEDNICE BETA IZRAEL	5
3. POVIJESNI PREGLED ZAJEDNICE BETA IZRAEL DO 1941. GODINE	7
3.1. Teorije porijekla	7
3.2. Beta Izrael kroz povijesna razdoblja ranog, srednjeg i novog vijeka	10
3.2.1. „Mračno doba“ (6. - 13. st.).....	10
3.2.2. Razdoblje „nove Salamonske dinastije“ (1240. – 1632.).....	11
3.2.3. Gondarski period (1632.-1769.)	12
3.2.4. <i>Zemane Masafent</i> ili Era Prinčeva (1769.-1855.)	12
3.3. Dolazak misionara	12
3.4. Djelovanje Jacquesa Faitlovitcha.....	13
3.5. Talijanska okupacija (1935.-1941.).....	14
4. POLOŽAJ ZAJEDNICE BETA IZRAEL OD 1941. DO 1984. GODINE.....	16
4.1. Postokupacijsko razdoblje.....	16
4.2. Od osnutka Države Izrael do službenog priznanja Beta Izraela	16
4.2.1. <i>Aliyah</i> etiopskih Židova – politički kontekst	16
4.2.2. Faitlovitchevo djelovanje nakon 1948.	17
4.2.3. Socio-gospodarski status etiopskih Židova.....	18
4.3. Odlučujuća presuda Ovadije Josefa	19
4.4. Revolucija i postrevolucionarno razdoblje	20
4.5. Manje akcije spašavanja.....	21
4.5.1. Prvi pokušaji organiziranog djelovanja Države Izrael	21
4.5.2. Pregovori s Mengistuom i „Dajanov incident“	22
4.5.3. Kulminacija kritike	23
4.5.4. <i>Mossadova</i> tajna misija.....	23
5. VELIKE AKCIJE SPAŠAVANJA	25
5.1. Operacija Mojsije	25
5.1.1. Politički kontekst	25
5.1.2. Putovanje u Sudan.....	25
5.1.3. Stanje u sudanskim kampovima.....	26
5.1.4. Razdoblje pregovora	28

5.1.5. Realizacija Operacije Mojsije.....	29
5.1.6. Curenje informacija	31
5.1.7. Prekid Operacije Mojsije	32
5.2. Operacija Saba.....	33
5.2.1. Američka intervencija.....	33
5.2.2. Realizacija Operacije Saba	35
5.2.3. Tajna je otkrivena	35
5.2.4. Život nakon Operacije Saba.....	36
5.3. Operacija Salamon	38
5.3.1. Politički kontekst	38
5.3.2. Stvaranje kritične situacije	40
5.3.3. Izrael i SAD – priprema za pregovore	42
5.3.4. Dugi pregovori s Kassom Kebadeom	44
5.3.5. Priprema Operacije Salamon.....	48
5.3.6. Realizacija Operacije Salamon.....	50
5.3.7. Politička situacija u Etiopiji nakon Operacije Salamon.....	53
6. PITANJE „FERES MURE"	56
7. ŽIVOT U IZRAELU	58
8. ZAKLJUČAK	64
9. BIBLIOGRAFIJA.....	66

1. UVOD

„Zajednica Beta Izrael“, „etiopski Židovi“, „crni Židovi“ ili „Falaše“ samo su neki od naziva koji su osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća bili na naslovnica velikog broja svjetskih medija. Između 1984. i 1991. godine nekoliko desetaka tisuća pripadnika ove zajednice emigriralo je iz Etiopije u Izrael kao rezultat dugogodišnje želje i uloženi napora od strane samih pripadnika zajednice, Države Izrael te različitih organizacija i pojedinaca.

Beta Izrael, što doslovno znači „**Dom Izraelov**“, je etiopska židovska zajednica koja je prakticirala predrabinski judaizam. Knjiga koja je za njih bila najsvetija i na kojoj su konstituirali i očuvali svoju vjeru bila je *Orit*, odnosno Stari zavjet preveden na njihov liturgijski jezik *Ge'ez* (obredni jezik Židova i kršćana u Etiopiji). Njihov kanon također je uključivao Knjigu proroka Henoka, Knjigu Jubileja, pseudoepigrafe i apokrifne. Oralne zakone kodificirane u Talmudu, rabinskoj zbirci napisanoj u kasnijim stoljećima, nisu poznavali. Kao vjerski autoritet nisu poznavali rabine, nego monahe i seoske duhovnike koje su nazivali *kes*. Ovisno o regiji u kojoj su živjeli, većinom su se služili amharskim i tigrinja jezikom dok je liturgijski jezik *Ge'ez* bio poznat samo duhovnicima. Posebno su štovali zakone čistoće i *Šabat*, dan odmora, a bilo kakav fizički kontakt s osobom koja nije pripadnik zajednice Beta Izrael bio je zabranjen. Ukoliko bi se slučajno dogodio, bio je potreban obred pročišćenja.

Obredi prijelaza, rođenje i smrt, također su bili vrlo važni za njihov religijski i društveni život. Primjerice, živi su bili odgovorni za ulazak mrtvih u zagrobni život te je zato ukop morao biti obavljen prema strogim vjerskim propisima. Prema njihovom vjerovanju jedino je tada pokojnikova duša mogla počivati u miru. Sprovodi su također bili mjesta okupljanja i jačanja rodbinskih veza.

Njihov najpoznatiji blagdan (slave ga i danas) je *Sigd* i ne slavi ga niti jedna druga židovska zajednica na svijetu osim njih. To je dan hodočašća, posta i molitve, a njime obilježavaju povratak iz Babilonskog sužanjstva i obnovu Božjeg saveza s izraelskim narodom.

Živjeli su u više od 500 malenih, često izoliranih i teže dostupnih sela, smještenih u sjevernom i sjeverozapadnom dijelu Etiopije u regijama Gondar, Tigray i Volo te na području oko jezera Tane iz kojeg izvire Plavi Nil. Brojnost njihove populacije, pogotovo prije 20. st., ostala je predmetom nagađanja pa se tako mogu naći različite procjene koje variraju između 100.000 i 500.000 ljudi.¹

S obzirom da se velik dio ove zemlje nalazi na Etiopskoj visoravni, sela su često bila smještena na oko 1500 metara nadmorske visine, a u većini slučajeva nisu imali samostalna sela, nego su živjeli s prevladavajućim kršćanskim, muslimanskim, a u nekoliko slučajeva i politeističkim stanovništvom. Primarno su se bavili poljoprivredom i to, s obzirom da u većini regija nisu smjeli posjedovati zemlju, kao najamnici na kršćanskim posjedima. Svoje prihode nadopunjavali su različitim obrtničkim poslovima. Žene su se najčešće bavile lončarstvom dok je kod muškaraca prevladavao kovački i tkalački zanat.

Obrtničku su službu Etiopljani, jednako kao i stanovnici mnogih drugih afričkih zemalja, smatrali nečistom i povezanom s nadnaravnim silama. Bavljenje tom službom pribavljalo je etiopskim Židovima različite pejorativne nadimke poput „*Kayla*“ i „*Buda*“. Tim nadimcima etiopski Židovi bili su okarakterizirani kao nositelji urokljivog oka (oni koji se bave čarobnjaštvom, noću pretvaraju u hijene i sl.) i kao pripadnici prezrene obrtničke kaste te stavljeni na marginu društva.

Daleko najpoznatiji naziv kojim su nežidovi nazivali pripadnike zajednice Beta Izrael, a koji se u 20. stoljeću ustalio i u znanstvenim krugovima, bio je „*Falaša*“. Taj naziv je također poprimio negativne konotacije jer navodno izvodi porijeklo od *Ge'ez* riječi *falasa* - odvojiti, emigrirati, izgnanik ili *falasyan* – stranac, a ponekad asocira na onog koji ne posjeduje zemlju i društveno je inferioran.

Postoje mnoge legende o porijeklu zajednice Beta Izrael. Najpoznatija legenda je priča o kralju Salamonu (oko 961.-922. pr. Kr.) i kraljici od Sabe kao praroditeljima Etiopljana i kao začetnicima legitimne etiopske kraljevske dinastije. Tu priču prihvaćaju ne samo

¹¹ Primjerice, Kaplan tvrdi da populacija zajednice Beta Izrael vjerojatno nikad nije premašila 100.000 ljudi dok ju Joseph Halévy u 2. pol. 19. st. procijenjuje na 150.000 do 200.000 ljudi – Isto, 189., SPECTOR, 2005, 8.

pripadnici zajednice Beta Izrael, već i pripadnici kršćanske Etiopske istočne (ortodoksne) crkve. Najpoznatiji povijesni izvor ove legende je etiopski nacionalni ep Kebra Nagast (Knjiga slave kraljeva)², prvotno napisan između 6. i 9. st., a konačno oblikovan u 14. st.³ Prema ovom epu kraljica od Sabe znana još i pod imenima Makeda ili Bilkis bila je vladarica davnog kraljevstva na području današnje Etiopije. Njezin posjet mudrom kralju Salamonu rezultirao je ljubavnom vezom u kojoj je začet sin Menelik I. Kad je dječak odrastao, posjetio je svog oca u Jeruzalemu. Vratio se kako bi naslijedio svoju majku i utvrdio židovsko kraljevstvo na području današnje Etiopije. Sa sobom je također donio Kovčeg Saveza koji se, prema mišljenju većine Etiopljana, nalazi na području njihove zemlje i danas.

Do 19. st. većina svjetske židovske dijasporu nije znala za postojanje etiopske zajednice, a etiopski Židovi su živjeli u uvjerenju da su oni jedini preostali „Izraeliti“ na svijetu. Dolazak protestantskih misionara sredinom 19. st. počinje mijenjati tu situaciju. Nakon početne faze svog djelovanja, misionari javljaju svojim suradnicima u Europi da na području Etiopije Židove obraćaju na kršćanstvo. Ta vijest je alarmirala židovsku dijasporu.

Godine 1867. francuski *Alliance Israélite Universelle* poslao je židovskog orijentalista Josepha Halévyja na istražnu misiju u Etiopiju. Halévy se vratio s vijestima o pronalasku izgubljene židovske zajednice te je doveo jednog mladog pripadnika zajednice Beta Izrael sa sobom u Europu. Unatoč tome ništa značajno nije se promijenilo.

Promjene kreću s početkom djelovanja Halévyjevog učenika Jacquesa Faitlovitcha. Godine 1904. Faitlovitch putuje u sjeverozapadnu Etiopiju i nakon toga svoju čitavu karijeru posvećuje edukaciji etiopskih Židova i njihovom uvođenju u normativni judaizam. Često putuje po Europi i Americi s ciljem informiranja židovske dijasporu o stanju i položaju etiopske zajednice. Svojim dugogodišnjim radom i zalaganjem za etiopske Židove zaslužuje svoj naziv koji će ga pratiti i posthumno, a to je „otac zajednice Beta Izrael“.

² KAPLAN, 1995, 22.; prema: BEZOLD, 1909., WALLIS BUDGE, 1932.

³ Isto; prema: SHAHID, 1976, 133-178., GETACHEW HAILE, 1982, 319-320., HUBBARD, 1956, 351-357., ULLENDORFF, 1968, 75-78.

Burno 20. st. donijelo je radikalne promjene mnogim zemljama pa tako i Etiopiji. Talijanska okupacija za vrijeme Drugog svjetskog rata, rušenje „pobjedonosnog lava judejskog, kralja Siona, kralja kraljeva“ Hailea Selasija I., dolazak Mengistu Haile Mariama i marksističke vojne hunte Derg na čelo države i obnavljanje veza sa židovskom dijasporom, događaji su koji su snažno utjecali na oblikovanje svijesti i identiteta etiopskih Židova. Proces ovih unutarnjih previranja rezultirao je snažnom željom za povratkom u „Zemlju svojih otaca“ te, sredinom osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. st., kulminirao masovnom migracijom iz ruralnih regija sjeverne i sjeverozapadne Etiopije te sirotinjskih četvrti Addis Abebe kroz tri velike akcije – **Operaciju Mojsije, Operaciju Saba i Operaciju Salamon** – u državu staru tek nekoliko desetljeća, modernu Državu Izrael.

2. NAZIVLJA ZAJEDNICE BETA IZRAEL

S obzirom da postoje mnogi nazivi za ovu zajednicu, na početku rada ću kratko objasniti zašto sam odlučila koristiti nazive Beta Izrael i etiopski Židovi.

Beta Izrael je autohtoni etiopski pojam koji i na amharskom i na obrednom jeziku Ge'ez znači „Dom Izraelov“. To je naziv koji oni i sami preferiraju, a nema negativnu konotaciju kao npr. naziv „Falaša“ koji je kroz cijelo 20. st. bio najčešće korišten naziv u znanstvenoj literaturi, a u gorskom dijelu Etiopije asocira na osobu koja je nižeg društvenog statusa i koja ne posjeduje zemlju. U današnjim akademskim tekstovima to je najčešće korišten naziv za ovu zajednicu, a prema Seemanu⁴ i sami etiopski Izraelci ga koriste kada se opisuju strancima.

Naziv „etiopski Židovi“ može se smatrati netočnim u određenim povijesnim kontekstima jer se preci današnje zajednice Beta Izrael nisu najčešće nazivali Židovima (*ayhud*) već Izraelitima. Međutim, oni su prakticirali židovsku vjeru (doduše predrabinski judaizam) i otkad su uspostavili vezu sa židovskom dijasporom smatraju se dijelom „svjetske židovske zajednice“. S obzirom da glavna tema ovog rada nije povijest ranija od 20. st. kada bi taj naziv možda mogao biti povijesno problematičan, a korišten je i u suvremenoj znanstvenoj literaturi te od strane pripadnika zajednice, bit će korišten i u ovom radu.

Kada spominjem nazive „etiopski Židovi“ ili „etiopska židovska zajednica“, tada mislim isključivo na zajednicu Beta Izrael, s obzirom da postoje primjerice i Židovi jemenskog porijekla koji žive na području Etiopije.

Za razdoblja nakon imigracije u Državu Izrael slijedit ću primjer dr.sc. Dona Seemana i u kasnijim dijelovima rada koristit ću nazive „etiopski Izraelci“ za sve današnje Izraelce koji su etiopskog porijekla.

Naziv „Feres Mura“ koristit ću za osobe čiji predci su bili pripadnici zajednice Beta Izrael, ali su se u nekom razdoblju obratili na kršćanstvo. Krajem 20. st. željeli su se

⁴ SEEMAN, 2009, 8.

vratiti judaizmu i imigrirati u Državu Izrael. Naziv „Feres Mura“ ću stavljati u navodnike jer ga pripadnici te zajednice, iako se sami tako potiho nazivaju kako bi istaknuli svoju posebnost, općenito nisu prihvatili i često ga odbacuju u javnim okruženjima.

3. POVIJESNI PREGLED ZAJEDNICE BETA IZRAEL DO 1941. GODINE

3.1. Teorije porijekla

Sa saznanjem židovske dijaspe za postojanje zajednice Beta Izrael došla su i mnoga pitanja. Jedno od prvih je bilo: „Odakle potječe?“ Na ovo pitanje, koje je potaknulo različita mišljenja o autentičnosti „židovstva“ ove Zajednice, do danas nije moguće ponuditi jedinstven i općenito znanstveno prihvaćen odgovor.

Znanstvenici koji se bave ranim razdobljima etiopske povijesti većinom se slažu da je do 4.st., kada aksumski kralj Ezana (Aksum – kraljevstvo koje je bilo smješteno na sjevernom predjelu današnje Etiopije) prihvaća kršćanstvo i mijenja kulturnu bazu etiopske monarhije⁵, židovski utjecaj bio prisutan na području današnje Etiopije. Odakle je taj utjecaj došao, ostaje predmetom rasprave do današnjih dana.

Na temelju jakih političkih, povijesnih i komercijalnih veza između zemalja koje dijeli Crveno more, mnogi znanstvenici⁶ zaključuju da su, s obzirom na jasne indikacije židovske prisutnosti na Arapskom poluotoku u to vrijeme, židovski utjecaji ili imigranti došli iz tog smjera. Prema Jamesu Quirinu i Tadessu Tamratu citiranim u Spectoru, ovoj pretpostavci ne ide u prilog to što „ne postoje direktni povijesni dokazi o migraciji Židova s područja južnog Arapskog poluotoka u Etiopiju prije 12. ili 13. st.“⁷ Također, Židovi južne Arabije poznavali su hebrejski jezik i oralne zakone kodificirane u Talmudu, dok zajednica Beta Izrael nije.⁸

Prema drugoj pretpostavci, zajednica Beta Izrael je izdanak graničnog vojnog židovskog garnizona koji je bio smješten na nilskom otoku Elefantini,⁹ a njen glavni zagovornik je David Kessler. Razlog ovoj pretpostavci je postojanje određenih sličnosti u prakticiranju

⁵ KAPLAN, 1995, 17.

⁶ Kao primjer Kaplan navodi Maximea Rodisona i Edwarda Ullendorfa – Isto, 31.

⁷ SPECTOR, 2005, 3.; prema: QUIRIN, 1992, 10., TADESSE TAMRAT, 1972, 66., TADESSE TAMRAT, 1970, 37-117.

⁸ Isto.

⁹ KESSLER, 1996, 45.

judaizma elefantinskih Židova i zajednice Beta Izrael te visoka koncentracija naselja zajednice Beta Izrael oko jezera Tane iz kojeg izvire Plavi Nil. Prema Stevenu Kaplanu,¹⁰ međutim, Nil od Egipta do Etiopije nikad nije bio plovni, a i samo putovanje bi iznosilo 1.300 km vodenim ili 3.200 km kopnenim putem. Razlike u opservaciji *Šabata*, indikacije religijskog sinkretizma u elefantinskoj zajednici te pomanjkanje direktnih dokaza koji povezuju malu židovsku zajednicu s Elefantine nestalu prije kršćanske ere s onom u Etiopiji koja se u povijesnim izvorima javlja tek početkom 15. st., još su neki od argumenata koji ne idu u prilog ovoj pretpostavci.

Treću pretpostavku prihvaća veliki broj znanstvenika, a njezin najistaknutiji predstavnik je poznati izraelski povjesničar Steven Kaplan. Ona predlaže „nedavno porijeklo“ zajednice Beta Izrael odnosno pretpostavlja formaciju „judaiziranih skupina“, u povijesnim izvorima spominjanim kao *ayhud*, pod utjecajem etiopskog monaštva u 14. st.¹¹ Prominentnu ulogu u stvaranju ovih skupina predstavnici ove pretpostavke pridaju dvojici kršćanskih redovnika iz 16. st. – Abi Sabri i Abi Sagi.¹² Glavni argument ove pretpostavke su dostupni povijesni izvori u kojima se „judaizirane skupine“, odnosno *ayhud*, ne spominju prije 14. st. Naziv „Falaša“, po kojem su članovi zajednice Beta Izrael bili poznati među svojim sunarodnjacima, također se ne spominje u izvorima ranijim od 16. st. Nepoznavanje hebrejskog jezika i talmudskih zakona, prisutnost monaštva u religijskoj praksi zajednice Beta Izrael i velika sličnost s kršćanskim susjedima dodatno podupiru ovu pretpostavku.

U istraživanjima objedinjenim i objavljenim u knjizi uređenoj od strane prof. Tudora Parfitta i prof. Emanuele Trevisan Semi, zanimljiv članak napisao je Amaleetch Teferi. On pobija Kaplanove tvrdnje te naglašava kako se one temelje na pretpostavci da se termin *ayhud*, spominjan u povijesnim izvorima i originalnog značenja Židov, odnosi isključivo na kršćanske heretike. Prema Teferiju, pretpostavka propušta objasniti kako i zašto je došlo do „*ayhud* pokreta“, ne odgovara na pitanje tko je bio začetnik ideologije „*ayhud* pokreta“, ne objašnjava gdje su pripadnici zajednice Beta Izrael dobili skup

¹⁰ KAPLAN, 1995, 27-28.

¹¹ Isto, 9, 55, 69.

¹² Isto, 69.

kriterija za definiranje judaizma i ne analizira psihološke implikacije mutacije kroz koju su prošli članovi ove Zajednice.

Teferi također smatra da Kaplan bira povijesne izvore koji podupiru „njegovu“ pretpostavku dok druge odbacuje kao legendarne i nevjerodostojne. Jedan od primjera navodi u pridavanju istaknute uloge Abi Sagi i Abi Sabri gdje Kaplan kao dokaz uzima oralnu tradiciju zajednice Beta Izrael dok je u mnogim drugim prilikama odbacuje i ne priznaje kao vjerodostojan izvor povijesnih činjenica.¹³

Osim navedenih pretpostavki postoje i usmene predaje same zajednice Beta Izrael o njihovom porijeklu. Prva i najpoznatija je već spomenuta priča o Salamonu i Makedi. Prema drugoj predaji potječu od Hebreja koji su napustili Egipat za vrijeme Egzodusa s Mojsijem, prema trećoj predaji potječu od Hebreja koji su došli u Etiopiju nakon rušenja Prvog jeruzalemskog hrama (586. pr. Kr.), a prema četvrtoj potječu od Hebreja koji su se naselili u Etiopiji nakon rušenja Drugog jeruzalemskog hrama (70. god.).

Predaja koja je danas najraširenija, a koju su prema Kaplanu¹⁴ etiopski Židovi počeli preferirati i isticati tek od osamdesetih godina 20. st., udaljavajući se od one o Salamonu i Makedi, ona je o pripadnosti jednom od 12 izraelskih plemena, plemenu Dan. Najraniji povijesni izvor u kojem ova tvrdnja ima svoje uporište je dnevnik putnika i trgovca iz 9.st., Eldad ha-Danija. On je tvrdio da pripada Danovom plemenu i da je građanin autonomne židovske države smještene u istočnoj Africi i nastanjene plemenima Dan, Naftali, Gad i Ašer te „sinovima Mojsija, iza rijeka kraljevstva Kuš.“¹⁵ Iako su znanstvenici poput Abrahama Ibn Ezre i Meira od Rotenburga sumnjali u pouzdanost Eldadovog narativa, rabinski velikani poput Abrahama ben Maimona, Rašija i Ravada smatrali su ga vjerodostojnim.¹⁶

Pozivajući se na ova i druga priznanja ranijih rabinskih autoriteta, godine 1973. glavni sefardski rabin Izraela Ovadia Josef službeno priznaje zajednicu Beta Izrael kao punopravne Židove koji potječu od plemena Dan.

¹³ AMALELECH TEFERI, 2005, 191.

¹⁴ KAPLAN, 1995, 24-26,165.

¹⁵ Isto, 25.; prema: EPSTEIN, 1891, CORINALDI, 1988, 87-94., WALDMAN, 1985, 17-30.

¹⁶ BLEICH, 1996, 45.

3.2. Beta Izrael kroz povijesna razdoblja ranog, srednjeg i novog vijeka

Zbog nedostatka povijesnih izvora teško je rekonstruirati povijest zajednice Beta Izrael raniju od 14. st. Pretpostavlja se da je, prije nego je kralj Ezana u 4. st. prihvatio kršćanstvo, židovski utjecaj na području Etiopije bio prilično snažan. Tako je npr. Aksumska monarhija, i nakon što je kršćanstvo postalo državnom religijom, ostala vjerna mnogim zakonima Starog zavjeta – muška novorođenčad obrezivala se osmi dan nakon rođenja¹⁷, *Šabat* je dugo zadržao utjecaj na etiopsku ritualnu, liturgijsku i teološku literaturu kao i na politiku Crkve¹⁸, tradicionalni etiopski prehrambeni zakoni bliski su onima u Starom zavjetu¹⁹, a podjela unutrašnjosti crkve u Etiopiji na tri dijela jasno je replicirala arhitektonsku strukturu Hrama u Jeruzalemu.²⁰

3.2.1. „Mračno doba“ (6. - 13. st.)

Za razdoblje od 6. do 13. st. postoje rijetki povijesni izvori, ali oni nas ne izvješćuju o zajednici Beta Izrael - razdoblje od 7. do 12. st. općenito se smatra jednim od najnejasnijih u etiopskoj povijesti. Ono što je poznato je da se za vrijeme aksumskog kralja Kaleba (6. st.) prvi put spominje područje Semien kao „ona zemlja u koju aksumski vladari izgone svakoga tko je osuđen na progonstvo.“²¹ Semien je smješten u gondarskoj regiji te je u kasnijim stoljećima poznat kao uporište zajednice Beta Izrael. Prema oralnim tradicijama etiopskih Židova ovom razdoblju se pripisuje vladavina legendarne „Beta Izrael kraljice“ poznate pod imenom Judit ili Gudit. Ona je navodno pokorila aksumske kršćanske vladare i vladala 40 godina.

Povijesni izvori, doduše, spominju nekršćansku vladaricu Bani al-Hamwiyah iz 10. st. koju znanstvenici poput Ignazia Guidia, Renea Basseta i Carla Rathjensa povezuju s

¹⁷ KAPLAN, 1995, 17.; prema: ULLENDORF, 1968, 105-108, ULLENDORF, 1956, 247-250.

¹⁸ Isto; prema: HAMMERSCHMIDT, 1963, GETATCHEW HAILE, 1988, 233-254.

¹⁹ Isto.; prema: ULLENDORF, 1968, 100-103., ULLENDORF, 1956, 240-243.

²⁰ Isto, 18.; prema: ULLENDORF, 1968, 74-79., ULLENDORF, 1956, 233-236., HAMMERSCHMIDT, 1965, 3.

²¹ ENCYCLOPAEDIA JUDAICA, 2007, 500.

Judit, ali drugi poput Contia Rossinija odbacuju tu pretpostavku i tvrde da je bila autohtonog odnosno etiopskog porijekla.²²

Također su na temelju povijesnih izvora poput Eldad ha-Danija (9. st.) i putopisca Benjamina iz Tudele iz (12. st.) neki znanstvenici tvrdili da je u tom razdoblju postojala snažna židovska država koja je utjecala na slabljenje i nestanak Aksumske monarhije. Drugi su oštro odbacivali tu tvrdnju, a navedene izvore smatrali su nepouzdanim.

3.2.2. Razdoblje „nove Salamonske dinastije“ (1240. – 1632.)

Godina 1270. predstavlja prekretnicu u etiopskoj povijesti. Nakon razdoblja vladavine uzurpatorske Zagwe dinastije, na prijestolje se uspinje nova dinastija koja navodno, kao i raniji aksumski kraljevi, potječe od kralja Salamona.

Počevši s vladavinom Amda Seyona (1314.-1344.) svi vladari ove dinastije pokušavali su, u manjoj ili većoj mjeri, politički podvrgnuti židovsku populaciju Gondar regije u područjima Semien, Vagara i Dambeja,²³ a za vrijeme vladavine Yeshaqa (15.st.) zajednica Beta Izrael je po prvi puta izgubila pravo vlasništva nad zemljom. Yeshaq je izdao odredbu: „Onaj tko je kršten u kršćanskoj vjeri može naslijediti zemlju svog oca, u suprotnom neka bude *falasi*.“²⁴ To je znatno utjecalo na transformaciju statusa zajednice Bete Izrael s obzirom da se u tradicionalnoj Etiopiji onaj koji ne posjeduje *rist*, odnosno zemlju, smatra beznačajnim i isključenim iz svih izvora ugleda i dostojanstva te odsječen od etiopskog društva.²⁵ Lišeni svoje imovine, kako bi se ekonomski održali, počeli su se baviti omalovažavanim obrtničkim poslovima.

Za vladavine Susenyosa (17.st.) društveni status zajednice Beta Izrael dodatno se pogoršao. Kraljevska vojska potpuno je porazila do tada neovisne i buntovne pripadnike zajednice Beta Izrael. Ovaj konačni poraz označio je kraj neovisnosti

²² Isto, KAPLAN, 1995, 46; prema: RATHJENS, 1921, 18-24., BASSET, 1896, 428, n.60; PERRUCHON, 1893, 359-372.

²³ ENCYCLOPAEDIA JUDAICA, 2007, 500.

²⁴ KAPLAN, 1995, 58.; prema: TADDESSE TAMRAT, 1972, 201.

²⁵ AMALEETCH TEFERI, 2005, 180-181.

zajednice Beta Izrael te, premda su se i dalje uspijevali održati kao prepoznatljiva skupina, nikad više nisu predstavljali vojnu prijetnju kraljevskoj vlasti.²⁶

3.2.3. Gondarski period (1632.-1769.)

Ovo razdoblje dobilo je svoj naziv po uspostavi nove imperijalne prijestolnice, Gondara. Zapamćeno je kao razdoblje „mira i blagostanja“ kada su pripadnici zajednice Beta Izrael stekli ugled vještih stolara i zidara koje su kraljevi cijenili. Tradicija im pridaje važnu ulogu u gotovo svim većim građevinskim projektima Gondarskog perioda.²⁷

3.2.4. *Zemane Masafent* ili Era Prinčeva (1769.-1855.)

S početkom godine 1769. Etiopija ulazi u produženo razdoblje nesigurnosti, obilježeno unutarnjim sukobima. Vlast je bila u rukama lokalnih upravitelja i vojnih vođa koji su se međusobno borili za prevlast. Status zajednice Beta Izrael, čije blagostanje je u prethodnom razdoblju uvelike ovisilo o kraljevskom pokroviteljstvu i zaštiti, pogoršao se. Žene su se pretežno počele baviti lončarstvom, a muškarci su postali kovači.

Kroz promjenu povijesnih razdoblja dolazi do transformacije statusa zajednice Beta Izrael, od neovisnosti do kraljevskih namještenika i zatim do prezrenih obrtnika.

3.3. Dolazak misionara

Godine 1860. Londonsko društvo za promicanje kršćanstva među Židovima osniva svoju misiju u Etiopiji i započinje s organiziranim djelovanjem. Broj obraćenika, pogotovo u početku, nije bio velik. Međutim, dijeljenje Biblija na amharskom jeziku i otvaranje misijskih škola značajno su promijenili dosadašnji društveni život zajednice Beta Izrael.²⁸

²⁶ KAPLAN, 1995, 97.

²⁷ Isto, 100- 101.; prema: QURIN, 1977, 166, 169-172.

²⁸ ENCYCLOPAEDIA JUDAICA, 2007, 503.

Uznemireni zbog ovih uspjeha Londonskog društva za promicanje kršćanstva monasi, koji su zauzimali centralnu ulogu u religijskom i društvenom životu etiopskih Židova, vodili su u čak tri navrata (1862., 1874., 1879.) veće skupine etiopskih Židova na „Mojsijevski egzodus u Obećanu zemlju“ proglašavajući da je „došlo vrijeme kada će Bog okupiti Židove iz svih nacija u zemlji njihovih otaca.“²⁹ Sva tri pokušaja završila su pogubno za zajednicu Beta Izrael, a mnogi pripadnici Zajednice umrli su na zahtjevnom i neuspješnom putovanju.

Godine 1888. započelo je razdoblje velike gladi u Etiopiji. Sjeverna Etiopija bila je posebno pogođena. Derviška invazija, suša, goveđa kuga, najezda skakavaca i zarazne bolesti dodatno su otežale položaj zajednice Beta Izrael. Pretpostavlja se da je do 1892. umrlo između jedne trećine i polovice ukupne populacije etiopskih Židova.³⁰ Misionarska djelatnost, glad, izloženost opasnostima i zaraznim bolestima utjecali su i na vjerski život etiopskih Židova. Institucija monasticizma je gotovo nestala, monasi su prestali biti duhovna okosnica etiopskih Židova, a duhovnici pod nazivom *kes* i *seoske* starješine postali su novi društveni vođe.

3.4. Djelovanje Jacquesa Faitlovitcha

Dolazak poljskog Židova i francuskog znanstvenika Jacquesa Faitlovitcha u Etiopiju 1904. godine smatra se jednom od povijesnih prekretnica zajednice Beta Izrael. Iako je Faitlovitchev profesor Joseph Halévy, koliko je poznato, bio prvi „zapadni“ Židov koji je posjetio zajednicu Beta Izrael, tek je kroz djelatnost samog Faitlovitcha zajednica Beta Izrael upoznala talmudsko-rabinski judaizam i hebrejski jezik.

Faitlovitch je puno puta posjetio Etiopiju. Već nakon prvog posjeta izabrao je dva Beta Izrael dječaka za školovanje u Europi i time pokrenuo obrazovno-odgojni projekt koji će oblikovati obrazovanu elitu u zajednici Beta Izrael. Na Faitlovitchevu inicijativu je u Palestini, Egiptu te različitim državama Europe školovano sveukupno 25 Beta Izrael dječaka. Cilj ovog školovanja bio je, osim samog obrazovanja, uvesti dječake u

²⁹ SEEMEN, 2009, 51.; prema: KAPLAN, 1992, 135–138, QUIRIN, 1992, 156–160, BEN-DOR, 1987.

³⁰ ENCYCLOPAEDIA JUDAICA, 2007, 503.

normativni judaizam, prilagoditi „modernom“ društvu i vratiti u Etiopiju kao učitelje i vođe. Dvojica od tih 25 dječaka bili su intelektualno nadareni mladić Tamrat Emanuel i Jona Bogale. Oni su postali jedni od najistaknutijih predstavnika i vođa zajednice Beta Izrael. Tadesse Jakob i Menghestu Izak samo su još neki od Faitlovitchevih „europski školovanih“ učenika koji su svoje obrazovanje iskoristili za pomoć i edukaciju svog naroda.

Faitlovitch je također promicao i uveo program obrazovanja za etiopske Židove na području Etiopije. Pisanjem molbi i suradnjom s različitim pojedincima i organizacijama pokušavao je osigurati potrebna financijska sredstva i za taj program. Njegovi napori rezultirali su otvaranjem škole u Dambeji 1913. i u Addis Abebi 1923. godine. Ravnateljem škole u Addis Abebi postao je Tamrat Emanuel.

Faitlovitch je obrazovanje smatrao nužnim za prekidanje izolacije etiopskih Židova i obnavljanje veza sa židovskom dijasporom. Nakon što je uspostavljena moderna Država Izrael, Faitlovitch se zalagao za migraciju etiopskih Židova u Izrael.

Procesi koje je pokrenuo početkom 20. st. kulminirali su 1980-ih i 90-ih godina *aliyahom* (uzdignućem), tj. imigracijom etiopskih Židova u Izrael.³¹

3.5. Talijanska okupacija (1935.-1941.)

Fašistička Italija, na čelu s Benitom Mussolinijem, napala je Etiopiju 1935. godine. Talijanske snage ušle su u Addis Abebu na proljeće 1936., a etiopski kralj Haile Selasije sa svojim najbližim suradnicima otišao je u progonstvo.

Nakon što je pokušao atentat na talijanskog maršala Rodolfa Grazianija, on se obrušava na čitavu etiopsku inteligenciju odnosno na sve koji imaju srednjoškolsko ili fakultetsko obrazovanje.³² Izdan je i nalog za uhićenje ravnatelja Faitlovitcheve škole, Tamrata Emanuela. On 1937. bježi iz zemlje, a Haile Selasije ga poziva da postane dio etiopske vlade u progonstvu.

³¹ KAPLAN, 1995, 155.

³² JONASSOHN, BJÖRNSON, 1998, 244.

Nakon odlaska Tamrata Emanuela, prema Davidu Kessleru, Ruth Gruber i Mitchellu G. Bardu, Faitlovitcheva škola u Addis Abebi je zatvorena.³³ Prema Encyclopaediji Judaici i Danielu Summerfieldu škola je nastavila s radom, ali u znatno lošijim uvjetima.³⁴ Unatoč okupaciji, između 1936. i 1938., jedna od vodećih židovskih institucija, Američki odbor za zajedničku distribuciju (*eng. American Joint Distribution Committee – AJDC* ili *JDC*), osigurao je financijsku pomoć zajednici Beta Izrael u iznosu od 9.000 dolara.³⁵ Međutim, nakon 1938. i promulgacije „rasnih zakona“ protiv Židova u Italiji, svim židovskim organizacijama koje su htjele osigurati pomoć etiopskim Židovima, zabranjeno je djelovanje.³⁶

Britansko zauzimanje Addis Abebe 1941. godine označilo je kraj petogodišnje talijanske okupacije Etiopije. Godine 1942. Haile Selasije uz pratnju, u kojoj su bili britanski pukovnik i predani kršćanski cionist Orde Wingate i najpoznatiji Faitlovitchev učenik Tamrat Emanuel, trijumfalno ulazi u Addis Abebu i ponovno preuzima vlast. Pretpostavlja se da u to vrijeme zajednica Beta Izrael nije imala više od 50.000 pripadnika.³⁷

³³ KESSLER, 1996, 148., GRUBER, 1987, 103., BARD, 2002, 8.

³⁴ ENCYCLOPAEDIA JUDAICA, 2007, 504., SUMMERFIELD, 1999, 53.

³⁵ BARD, 2002, 8.

³⁶ SUMMERFIELD, 1999, 53.; prema: ASMAI, broj spisa:199 (dokumentirana komunikacija između Teruzzia i upravitelja Addis Abebe), 3. studeni 1938.

³⁷ BARD, 2002, 8.

4. POLOŽAJ ZAJEDNICE BETA IZRAEL OD 1941. DO 1984. GODINE

4.1. Postokupacijsko razdoblje

Nakon preuzimanja vlasti car je imenovao Tamrata Emanuela zamjenikom ministra obrazovanja i angažirao ga za reorganizaciju diplomatske službe. Iznimno nadarenog za strane jezike, Jonu Bogalea, imenovao je ravnateljem Odjela za prevođenje pri Ministarstvu obrazovanja, a samog Faitlovitcha imenovao je savjetnikom pri etiopskom veleposlanstvu u Kairu. Faitlovitch je uspostavio dobar odnos s carem još 1922. godine kada mu je ovaj kao regent, Ras Tafari, dao pisano jamstvo o kažnjavanju svakog progona etiopskih Židova i izrazio zadovoljstvo viješću da se „Falaše“ školuju u inozemstvu budući da će to „donijeti korist cijeloj zemlji.“³⁸

Nakon završetka Drugog svjetskog rata Faitlovitch je nastavio s radom u svrhu obrazovanja i pružanja pomoći etiopskim Židovima. Godine 1946. posljednji put je posjetio Etiopiju. Zatim se usredotočio na istraživački rad i skupljanje financijskih sredstava za svoj obrazovni program. Međutim, trenutak jednostavno nije bio povoljan. Drugi svjetski rat bio je iznimno traumatičan za židovski narod, a nakon njegovog završetka pozornost židovske dijasporu bila je usmjerena na pružanje pomoći preživjelim Holokausta i na osnivanje moderne Države Izrael.

4.2. Od osnutka Države Izrael do službenog priznanja Beta Izraela

4.2.1. *Aliyah* etiopskih Židova – politički kontekst

Dana 14. svibnja 1948. David Ben Gurion proglasio je Državu Izrael. Dvije godine kasnije, u svibnju 1950., donesen je Zakon o povratku na temelju kojeg svaki Židov (osoba kojoj je bar jedan djed ili baka Židov), koji odluči imigrirati u Državu Izrael,

³⁸ KESSLER, 1996, 149.; prema: FAITLOVITCH, 1910.

automatski stječe pravo na državljanstvo i postaje *ole hadaš* – novi useljenik, povratnik.³⁹

Država Izrael nije priznavala zajednicu Beta Izrael kao „prave Židove“ i zbog toga oni nisu imali pravo na useljenje temeljeno na Zakonu o povratku. Pitanje autentičnosti „židovstva“ zajednice Beta Izrael, kojim su se do tog trenutka bavili isključivo rabini i znanstvenici, postalo je i političko pitanje.⁴⁰ Zabrinutost zbog potencijalnih poteškoća u integraciji i apsorpciji u Državu Izrael,⁴¹ neizvjesnost i strah od neutvrđenog broja onih koji bi imali pravo na imigraciju⁴² te mogućnost narušavanja dobrih diplomatskih odnosa s Etiopijom koji su se tek počeli formirati 50-ih godina 20. st.,⁴³ bila su samo neka od pitanja o kojima se raspravljalo.

Državi Izrael, gotovo okruženoj neprijateljskim arapskim zemljama, nemuslimanska Etiopija zauzimala je ključnu stratešku poziciju i prijateljsku luku na Crvenom moru. Zbog toga joj je odnos s Hailom Selasijom bio vrlo bitan, a on je bio nesklon iseljavanju etiopskih Židova. Nije dozvoljavao masovnu migraciju zajednice Beta Izrael i odbacivao je njeno definiranje bilo kojim drugim identitetom osim etiopskim. U 15-ak godina kasnijem izvješću Židovske kolonizacijske zajednice (*eng.* Jewish Colonization Association – JCA) Arthur Lourie napisao je: „Car smatra da je pleme Beta Izrael poput prsta u etiopskoj brani – ako jedno pleme iscuri, razni će narodi zatražiti neovisnost i krhko Carstvo će se raspasti.“⁴⁴

4.2.2. Faitlovitchovo djelovanje nakon 1948.

Nakon osnutka Države Izrael Faitlovitch je smatrao kako bi nova izraelska vlada i Židovska agencija, inače odgovorna za apsorpciju i obrazovanje imigranata, trebale preuzeti odgovornost za etiopske Židove. Izrael i dalje nije dozvoljavao *aliyah* etiopskih Židova, ali nakon pregovora sa Židovskom agencijom Faitlovitch je dobio ograničenu financijsku potporu za obrazovni program u Etiopiji. Godine 1954., uz pomoć Židovske

³⁹ VUKAS, 2013, 82.

⁴⁰ BENEZER, 2002, 31.

⁴¹ Isto; prema: CORINALDI, 1988, 183.

⁴² Isto; prema: WALDMAN, 1992, 180.; prema: YESHAYAHU, 1958.

⁴³ Isto., prema: Isto, 182-183.; prema: HADDAS, 1958.

⁴⁴ BARD, 2002, 18.; prema: RAPOPORT, 1980, 195.

agencije, otvorio se internat za edukaciju nastavnika u glavnom gradu tadašnje etiopske sjeverne provincije Eritreje, Asmari. Pokrenut je i program seoske nastave u regiji Gondar, a godinu dana kasnije 27 etiopskih Židova poslano je na školovanje u Izrael, u Kfar Batyu. Jona Bogale dao je ostavku u Ministarstvu obrazovanja i preuzeo mjesto ravnatelja internata u Asmari.

Nedugo nakon toga, godine 1955., Faitlovitch umire, a Židovske agencija gotovo odmah počinje smanjivati svoj angažman u obrazovnom programu. Godine 1957. zatvoren je internat u Asmari, a djeca više nisu slana u Kfar Batyu. Tijekom 1958. zatvorene su sve škole osim centralne u gondarskom selu Ambover. To je stvorilo veliku krizu u zajednici Beta Izrael čija djeca su iznenada ostala bez židovskog obrazovanja. Mnoga su se židovska djeca odlučila na pohađanje misijskih škola ulaskom u koje je „put do asimilacije, odnosno izlaska iz Zajednice, bio kratak.“⁴⁵

Iako je Agencija kao formalni razlog zatvaranja škola navela nedostatak novčanih sredstava, gotovo potpuno ukidanje aktivnosti odraz je manjka potpore etiopskim Židovima od strane izraelskog javnog mnijenja u to vrijeme.⁴⁶

4.2.3. Socio-gospodarski status etiopskih Židova

Etiopski Židovi bili su vrlo siromašni, a uz ekonomske poteškoće nosili su se i s potlačenošću od svojih nežidovskih susjeda. Morali su plaćati vrlo visoka davanja za korištenje zemlje, a obrtnici su se suočavali s oštrom konkurencijom tvornički proizvedenog posuđa. Misionari su pojačavali svoju aktivnost, a optužbe za bavljenje čarobnjaštvom i pretvaranje u hijene dovodile su do slučajeva ubojstava, paleži i oskrnuća grobova. Epidemije malarije, boginja i trbušnog tifusa, loši sanitarni uvjeti i nedostatak zdravstvenih usluga i potrepština utjecali su na vrlo visoku stopu smrtnosti te na općenitu kvalitetu života etiopskih Židova.

Krajem 50-ih i početkom 60-ih godina pripadnici Zajednice molili su pomoć u peticijama caru i otvorenim pismima židovskim institucijama i organizacijama. Iako je to donijelo određene rezultate, kao npr. angažman prof. Normana Bentwicha koji je u

⁴⁵ BENEZER, 2002, 32.; prema: SABAR-FRIEDMAN, 1988, 17.

⁴⁶ Isto; prema: CORINALDI, 1988, 182.

suradnji s britanskom židovskom zajednicom i Židovskom agencijom uspostavio tri seoska zdravstvena centra i osnovao Odbor za pomoć falaškoj populaciji Etiopije (*eng. Committee for Assistance to the Falasha Population of Ethiopia*), položaj zajednice Beta Izrael nije se značajnije promijenio.

Zbog visoke stope smrtnosti i obraćanja na kršćanstvo do kasnih 1960-ih broj etiopskih Židova smanjio se na oko 30.000 ljudi.⁴⁷ Pojedinci su pokušavali ilegalno imigrirati u Izrael. Potajno su se ukricali na brodove koji su prevozili meso ili pretvarali da su kršćani koji žele hodočastiti u Izrael kako bi lakše dobili vizu. Često su ti pokušaji bili bezuspješni. Iako je izraelska vlada znala za poteškoće Zajednice postojala je određena grupa unutar vlade koja, osim što nije htjela narušiti odnos s etiopskim carem, etiopske Židove nije smatrala „pravim Židovima“ niti je podržavala njihov *aliyah*. Prema Bardu JCA je u svom izvješću jedino konstruktivno rješenje za poboljšanje životnih uvjeta Zajednice vidjela u njihovom preseljenju u drugi dio Etiopije⁴⁸ dok je izvješće Ministarstva za apsorpciju imigranata Države Izrael zaključilo, iz političkih i religijskih razloga, da bi Izrael trebao prekinuti sve veze sa zajednicom Beta Izrael.⁴⁹

Prije nego je Ministarstvo za apsorpciju objavilo svoje izvješće i poduzelo korake u skladu s njim, glavni sefardski rabin Izraela donio je važnu odluku i pridonio službenom priznanju „židovstva“ zajednice Beta Izrael te omogućio njihovu masovnu migraciju u Izrael.

4.3. Odlučujuća presuda Ovadije Josefa

Ovadia Josef, glavni sefardski rabin Izraela, na molbu časničkog namjesnika u Izraelskim obrambenim snagama i aktivista za prava etiopskih Židova, Ovadije Hazija, 9. veljače 1973. piše pismo od povijesne važnosti. U njemu, oslanjajući se na responsu srednjovjekovnog egipatskog rabina, Davida ben Abi Zimraha, poznatog i pod imenom

⁴⁷ GOLDSTEIN, 1984, 187.

⁴⁸ BARD, 2002, 17.

⁴⁹ SPECTOR, 2005, 10.

Radbaz te njegovog učenika, Jakova Kastru, donosi presudu „da su Falaše Židovi.“⁵⁰ Spominje i „brojne istaknute mudrace“ koji su dijelili njegovo mišljenje, uključujući rabine Hildesheimera, Kooka i Izaka Herzoga.⁵¹ Zaključuje kako nema sumnje da su navedeni mudraci tek nakon detaljne istrage i na temelju najvjerodostojnijih dokaza i svjedočanstava donijeli odluku da „Falaše“ pripadaju plemenu Dan.⁵² Na kraju izjavljuje da su „Falaše“ uistinu „Židovi koji trebaju biti spašeni od asimilacije i apsorpcije.....jer tko god spasi jednu dušu u Izraelu, kao da je spasio cijeli svijet.“⁵³

Glavni aškenazi rabin Izraela, Šlomo Goren, nije odmah prihvatio tu odluku, ali se 1975.⁵⁴ ipak složio. U travnju iste godine Ministarstvo unutarnjih poslova pretvorilo je religijsku izjavu u pravnu mjeru kojom je određeno da zajednica Beta Izrael ima pravo na automatsko državljanstvo temeljeno na Zakonu o povratku. Rabinske vlasti su, međutim, zahtijevale obred ritualnog uranjanja (*mikvah*) za sve pripadnike Zajednice, a muškarci su morali proći i kroz simboličan obred ponovnog obrezivanja (*Hattafat Dam B'rit*) prije nego su prihvaćeni kao punopravni Židovi.

Osam mjeseci nakon presude Ovadije Josefa, u listopadu 1973., izbio je tzv. Jomkipurski rat. Arapske zemlje napale su Izrael, a Haile Selasije je, slijedeć primjer 27 drugih subsaharskih afričkih država, prekinuo sve diplomatske odnose s Izraelom.

4.4. Revolucija i postrevolucionarno razdoblje

U rujnu 1974., devetnaest mjeseci nakon Ovadijine presude, Haile Selasije je svrgnut s vlasti. Revolucionarno vijeće mladih časnika, *Derg*, i novoosnovano Privremeno vojno upravno vijeće (*eng. Provisional Military Administrative Council, PMAC*) preuzelo je vlast u Etiopiji. Izvršena je nacionalizacija zemlje i uslijedio je brutalan Crveni teror koji je bio usmjeren protiv svih opozicijskih skupina. Državne granice postale su zatvorene,

⁵⁰ KESSLER, 1996, 160.

⁵¹ Isto, 160-161.

⁵² Isto, 161.

⁵³ SHARON, 1988, 112.

⁵⁴ SPECTOR, 2005, 10. (Bard navodi godinu 1977., dok Encyclopaedia Judaica navodi 1978.) – BARD, 2002, 21., ENCYCLOPAEDIA JUDAICA, 2007, 50.

a svaka emigracija bila je ilegalna. Mnoga sela postala su bojna polja između nove vlade i njezinih neprijatelja: opozicijske socijalističke Etiopijske narodne revolucionarne stranke (*eng. Ethiopian People's Revolutionary Party, EPRP*) u regiji Vagara, antimarksističke kontrarevolucionarne Etiopijske demokratske zajednice (*eng. Ethiopian Democratic Union, EDU*) potpomognute od strane Sudanaca i Arapa koja je pokušavala povratiti zemljoposjednicima izgubljena zemljišta i najviše djelovala u regiji Gondar, te nacionalističkog Narodnog fronta za oslobođenje Tigraja (*eng. Tigray People's Liberation Front, TPLF*) u regiji Tigraj⁵⁵ koji je bio povezan sa sličnim pokretom oslobođenja u Eritreji.

Iako su prema Rapaportu izraelski službenici vjerovali da je „ubojstvo svakodnevna pojava u Etiopiji i kako nema dokaza da su Falaše posebno izdvojena skupina za progon“⁵⁶, činjenica je da su se mnogi našli na vatrenoj liniji.⁵⁷

Nestabilnost u Etiopiji uzrokovana revolucijom i kontrarevolucionarnim pokretima bila je pogoršana somalijskom invazijom pokrajine Ogaden, pritiskom eritrejskog oslobodilačkog pokreta i glađu koja je do kraja 1973. pogodila oko 3 milijuna Etiopljana od kojih je 250.000 umrlo.

4.5. Manje akcije spašavanja

4.5.1. Prvi pokušaji organiziranog djelovanja Države Izrael

Nakon Revolucije, tisuće etiopskih izbjeglica uspjelo je pobjeći preko granice i skloniti se u sudanske izbjegličke kampove. Među njima su se nalazile i grupe etiopskih Židova. Zemljopisno, migracija etiopskih Židova počela je iz sjevernih regija Tigraj i Wolqait. Oni su u manjim skupinama stizali u sudanske kampove i od tamo pokušavali imigrirati u Državu Izrael. Ipak, prva organizirana nastojanja dovođenja etiopskih Židova u Izrael pokušavana su u Etiopiji, a ne Sudanu.

⁵⁵ EPHRAIM, 1992, 411.

⁵⁶ BARD, 2002, 45.; prema: RAPOPORT, 1986, 52.

⁵⁷ EPHRAIM, 1992, 411.

Godine 1974. najveći industrijski kompleks Koor poslao je svog predstavnika u Etiopiju s ciljem zapošljavanja 70 ljudi u Izraelu. Uspjeli su dovesti sedam mladih muškaraca prije nego je etiopska vlada shvatila da zapošljavaju samo Židove i prekinula tu operaciju. Židovska agencija je također pokušala spasiti 28 etiopskih Židova kroz Keniju, ali ih je etiopska granična kontrola uhvatila i onemogućila im izlazak iz zemlje. Izraelska vlada je dala i upute svojim veleposlanstvima u drugim zemljama da izdaju vize etiopskim Židovima bez ikakvih mjera ograničenja ukoliko bi netko od njih došao.⁵⁸ Do 1975. procjenjuje se da je u Izrael sveukupno imigriralo između 120 i 350 etiopskih Židova.⁵⁹

4.5.2. Pregovori s Mengistuom i „Dajanov incident“

Tajna izraelska služba *Mossad* počela je detaljnije planirati operaciju spašavanja zajednice Beta Izrael tijekom mandata premijera Jichaka Rabina (1974.-1977.), no ona je implementirana tek s dolaskom premijera Manahema Begina (1977.-1983.). On je etiopski *aliyah* postavio visokim cionističkim prioritetom⁶⁰ te započeo pregovore s Mengistu Haile Mariamom koji je u međuvremenu, uklonivši suparnike, postao čelnik Etiopije. Pregovori su rezultirali dogovorom da će Izrael isporučiti oružje u zamjenu za emigraciju ograničenog broja etiopskih Židova. Uvjet je bio potpuna tajnost s obzirom da dvije zemlje, iako neslužbeno surađujući u vojnim, gospodarskim i diplomatskim sferama, nisu imale službenih veza. Postojali su i vanjski pritisci na Etiopiju, većinom od strane arapskih zemalja, zbog kojih su Izrael držali na distanci.⁶¹

Prema dogovoru, tijekom 1977. godine, dvije skupine od oko 60 etiopskih Židova stiglo je zrakoplovom u Izrael. Druge skupine bi vjerojatno slijedile da Moše Dajan, tada izraelski ministar vanjskih poslova, nije prekršio obvezu tajnosti i na tiskovnoj konferenciji potvrdio isporuku oružja Etiopiji. Etiopska vlada, kao otvoreno marksistički i anti-cionistički režim, iako negirajući cijelu priču, dovela se u nezgodnu poziciju ispred sovjetskih saveznika i arapskih zemalja. Svaka daljnja organizirana migracija etiopskih

⁵⁸ Online arhiv AJC-a, izvješće o stanju Falaša, siječanj 1980., 3.

⁵⁹ BARD, 2002, 48.

⁶⁰ SPECTOR, 2005, 11.; prema: ERLICH, 1994, 185

⁶¹ EPHRAIM, 1992, 414.

Židova je stala, a Mengistu je odmah prekinuo sve odnose s Izraelom i izbacio sve izraelske dužnosnike iz Etiopije. Prema službenom izvješću nakon „Dajanovog incidenta“ 1978. godine samo tri pripadnika zajednice Beta Izrael imigriralo je iz Etiopije u Izrael.⁶²

Nakon publiciteta izazvanog Dajanovom izjavom, izraelska vlada je svaki daljnji napor uložen u spašavanje ove zajednice držala u strogoj tajnosti i nije objavljivala nikakve podatke vezane za imigraciju etiopskih Židova.

4.5.3. Kulminacija kritike

U međuvremenu kritike upućene izraelskoj vladi od strane Američke udruge za etiopske Židove (*eng. American Association for Ethiopian Jews, AAEJ*), židovskih medija i etiopskih Izraelaca, imigriralih do ili tijekom 70-ih godina, postale su oštrije. *AAEJ* je bila aktivistička organizacija koja je prije svega bila predana cilju etiopskog *aliyaha*. Često je koristila medije i javnu kritiku kako bi stvorila pritisak na izraelsku vladu. Kritike su kulminirale tijekom 1979. kada su prema službenom izvješću 32 etiopska Židova imigrirala u Državu Izrael.⁶³ Zbog niske stope useljavanja rasla je zabrinutost da će migracija trajati desetljećima s obzirom da je u Etiopiji, prema službenom popisu stanovništva provedenom po prvi put sredinom 70-ih (ranije su bile samo procjene), živjelo nešto više od 28.000 etiopskih Židova.⁶⁴

Etiopski Izraelci su dva puta demonstrirali ispred izraelskog parlamenta (*Knesseta*) i zahtijevali aktivniji angažman izraelske vlade u spašavanju njihovih obitelji ostalih u Etiopiji ili zarobljenih u izbjegličkim kampovima.

4.5.4. Mossadova tajna misija

Krajem 1979. godine započinje nova faza emigracije etiopskih Židova. Iako u tom trenutku nikakva organizirana migracija u dogovoru s neprijateljskim etiopskim ili sudanskim režimom nije bila moguća, agenti *Mossada* sve su više poticali bijeg iz Etiopije te kopnenim, morskim i zračnim putem potajno izvlačili etiopske Židove iz

⁶² SPECTOR, 2005, 11.

⁶³ Isto, 197.

⁶⁴ KESSLER, 1996, 164.

izbjegličkih kampova. Uz pojačane pobunjeničke aktivnosti Etiopske narodne revolucionarne stranke, Etiopske demokratske zajednice i Narodnog fronta za oslobođenje Tigraja puno veći broj etiopskih Židova uspio je prijeći granicu i imigrirati u Izrael. Oko 1980. između pola milijuna Etiopljana, raspoređenih po sudanskim izbjegličkim kampovima, bilo je i 3.000 etiopskih Židova.⁶⁵

Nakon imigracije u Izrael etiopski Židovi pisali su pisma svojim obiteljima u Etiopiji potičući ih na *aliyah*, a neki su uz pomoć *Mossada* prokrijumčareni nazad u Etiopiju kako bi pomogli pri uspostavljanju evakuacijskih putova i služili kao vodiči na unaprijed dogovorenim rutama. Mnoge institucije i organizacije su također bile uključene. Tako je primjerice Rahamim Jichak, djelatnik Organizacije za rehabilitaciju i osposobljavanje (*eng. Organisation for Rehabilitation and Training, ORT*) koja je bila uključena u različite programe pomoći etiopskim Židovima, slijedeć upute izraelske vlade, organizirao manje skupine od 10 do 20 ljudi za prijelaz preko granice i migraciju u Izrael.⁶⁶ Godine 1981. optužen je za pomaganje etiopskim Židovima i pred uhićenjem pobjegao iz zemlje.⁶⁷

Vijest o mogućnosti migracije u Izrael iz sudanskih kampova sve više se proširila između pripadnika zajednice Beta Izrael. Stotine ljudi iz Wolqita i sjevernog dijela Tigraja, a kasnije i iz Gondara napustilo je svoja sela i krenulo prema Sudanu. Prema podacima koje je prof. Stephen Spector dobio od Ureda glavnog direktora i Odjela za imigraciju i apsorpciju pri Židovskoj agenciji te potvrđenih od Hebrejskog društva za pomoć imigrantima (*eng. Hebrew Immigrant Aid Society – HIAS*), od 1977. do kraja 1983. oko 4.500⁶⁸ etiopskih Židova uspjelo je imigrirati u Izrael.⁶⁹ Od toga samo mali broj - niti 200 - do 1980. godine i u dogovoru s etiopskim vlastima. Većina ih je spašena iz Sudana iako su pojedine skupine spašene i kroz Keniju.

⁶⁵ TESHOM G. WAGAW, 1993, 62.

⁶⁶ BARD, 2002, 79.

⁶⁷ Isto, 78.

⁶⁸ Gruber navodi znatno veću brojku od 7.000, dok Bard navodi brojku od 5.600 etiopskih Židova imigriranih u Izrael do kraja 1983. – GRUBER, 1987, 146., BARD, 2002, 138.-139.

⁶⁹ SPECTOR, 2005, 197.

5. VELIKE AKCIJE SPAŠAVANJA

5.1. Operacija Mojsije

5.1.1. Politički kontekst

Sudan kao arapska zemlja i kao član Arapske lige bio je službeno u ratu s Izraelom. Iako je otvorio svoje granice svim Etiopljanima, djelomično i zato što je granicu dužu od 1.000 km bilo nemoguće u potpunosti kontrolirati, bilo je zakonom zabranjeno podržavati bilo kakve aktivnosti poduzete od strane Države Izrael. Sudanski predsjednik, pukovnik Džafar Muhamed al – Nimeiri, ipak nije bio isključivo proarapski orijentiran. Smatran je jednim od „umjerenijih“ arapskih vođa te je bio prvi muslimanski vođa koji je podržao egipatskog predsjednika Anwara Al-Sadata u pokušaju sklapanja mira s Izraelom. Također je pokušavao smanjiti utjecaj Sovjetskog Saveza u Sudanu i približiti se SAD-u, jednom od najvažnijih izraelskih saveznika. Nimeiri, čija vladavina je obilježena mnogim pokušajima državnog udara, bio je posebno oprezan nakon ubojstva Anwara Al – Sadata. Znao je da Izraelci spašavaju etiopske Židove kroz Sudan i nije ih sprječavao, ali su to morale biti isključivo diskretne operacije manjih razmjera koje neće alarmirati arapske države. Sudanske lokalne vlasti većinom nisu odobravale ili nisu znale za Nimeirijev prešutni „dogovor“ s Izraelom. Često su imale neprijateljski stav prema etiopskim Židovima, koji su od proarapski orijentiranih Sudanaca gledani kao „Izraelci u tranzitu“.⁷⁰ Zastrășivanja, posebno djece i adolescenata, premlaćivanja, zatvaranja i silovanja samo su neke od trauma koje je proživio velik dio etiopskih Židova kroz dugogodišnji boravak u sudanskim kampovima.

5.1.2. Putovanje u Sudan

Do sudanske granice etiopski Židovi propješačili su više stotina kilometara što je, ovisno o mjestu polaska, trajalo između tri i pet tjedana. Teren je bio brdovit i nepristupačan, a put se nerijetko znao produžiti na više mjeseci ili čak godinu dana

⁷⁰ BENEZER, 2002, 80.

zbog napada različitih pljačkaških skupina (*shiftas*), vodiča koji bi pobjegli usred putovanja, nemogućnosti prelaska granice i sl. Mnogi su ubijeni ili umrli od gladi, žeđi i fizičke iscrpljenosti, a neki su prijavljeni i predani vlastima. Pokušaj ilegalnog napuštanja Etiopije smatrao se „zločinom i izdajom Revolucije,”⁷¹ a zbog bijega samo jedne osobe posljedice je snosila cijela njezina obitelj. Bojnik Melaku Teffera, regionalni upravitelj Gondara, poduzimao je posebno oštre mjere protiv pokušaja bijega etiopskih Židova. Unatoč tome, sve više pripadnika zajednice Beta Izrael pokušavalo je prijeći sudansku granicu. Iako su koristili brojne staze do Sudana, granicu su prelazili na tri glavna prijelaza: kod Humere na sjeveru, Abderafija na sredini granične linije i Metemme na jugu.⁷² To je većinom odredilo i lokaciju njihovog boravka u Sudanu. Etiopski Židovi bili su raspoređeni u četiri glavna izbjeglička kampa: u sjevernom Sudanu blizu grada Kassale u kampu Wad Sherifat, u centralnom dijelu jugoistočno od grada Gedarefa u kampu Wad el Heluw, sjeveroistočno od Gedarefa u kampu Um-Raquba i na sjeverozapadnoj strani Gedarefa u kampu Tawawa.⁷³ Boravak u izbjegličkim kampovima prosječno je trajao jednu do dvije godine.⁷⁴

5.1.3. Stanje u sudanskim kampovima

U izbjegličkim kampovima broj etiopskih Židova stalno se povećavao i do 1983. znatno je nadmašio broj onih koji su imigrirali u Državu Izrael. Sve duži boravak u izbjegličkim kampovima obilježen boravkom u pretrpanim nastambama, pothranjenošću, nedostatkom čiste pitke vode, zlostavljanjima i nestašicom lijekova rezultirao je širenjem zaraznih bolesti i visokom stopom smrtnosti. Pretpostavlja se da je od 1983. do 1984. između tri i pet tisuća etiopskih Židova umrlo već tijekom samog bijega ili od oskudice osnovnih životnih potrepština i bolesti u kampovima.⁷⁵ U to vrijeme su posebno teški uvjeti bili u sudanskom kampu Um-Raquba gdje su ljudi umirali po stopi od 15 na dan.⁷⁶ U razdoblju od nekoliko mjeseci umrlo je oko 1.300 etiopskih Židova,⁷⁷

⁷¹ BARD, 2002, 99.

⁷² BENEZER, 2002, 34.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto, 33.

⁷⁵ TESHOM G. WAGAW, 1993, 63.

⁷⁶ BENEZER, 2002, 110.

a 1984. došlo je do dodatnog pogoršanja uvjeta. Etiopija i Sudan su teško pogođeni sušom što je pojačalo glad koja je trajala skoro već desetu godinu.

Mossad i *AAEJ* su za to vrijeme na različite načine pokušavali locirati etiopske Židove u pretrpanim sudanskim kampovima i gradovima te im pomoći pri migraciji u Izrael. Ta zadaća nije bila jednostavna s obzirom da su Židovi iz straha pred Sudancima skrivali svoj pravi identitet i većinom se predstavljali kao etiopski kršćani. Agenti *Mossada* mjesecima su obilazili kampove, potihom se raspitivali te ih na bilo koji način pokušavali prepoznati. Uz agente u kampovima uspostavljena je cijela mreža ljudi koja je etiopskim Židovima osiguravala putovnice i avionske karte, nalazila i plaćala sigurne kuće, nabavljala hranu i odjeću te planirala njihovu izlaznu rutu iz Sudana.

Unatoč konstantnim akcijama spašavanja, do ljeta 1984., preko 10.000 pripadnika zajednice Beta Izrael bilo je razmješteno po sudanskim kampovima. Broj izbjeglica je prebrzo rastao i agenti *Mossada* nisu ih uspjeli evakuirati jednakom brzinom kojom su oni stizali u zemlju. Prema podacima prikupljenim kroz istraživanje prof. Tudora Parfitta, pripadnici zajednice Beta Izrael 1984. stizali su u kamp Um-Raquba po sljedećoj stopi: 1.113 u ožujku, 2.523 u travnju, 2.125 u svibnju, 1.627 u lipnju, 2.500 u srpnju i 2.012 u kolovozu.⁷⁸

Izvješća o sve lošijem stanju unutar kampova proširila su se svjetskim i regionalnim medijskim prostorom. Pritisak na Izrael da spasi etiopske Židove na bilo koji način, rastao je. Jerry Weaver, koordinator za izbjeglice pri Veleposlanstvu Sjedinjenih Američkih Država u Khartoumu, odlučio je provesti vlastitu istragu stanja u kampovima. Posjetio je kamp Um-Raqubu i utvrdio da klinika nema lijekove, ljudi nemaju hranu, a uplašeni etiopski Židovi, kojih je nekad bilo i po 10, 12 ili 15 u jednoj kolibi, uopće nisu izlazili, čak niti na toalet.⁷⁹ Posljedično tome sanitarni uvjeti bili su krajnje nezdravi.⁸⁰

⁷⁷ Isto, 110-111.

⁷⁸ BARD, 2002, 139.; prema: PARFITT, 1986, 78-87.

⁷⁹ Isto; prema: RAPOPORT, 1986, 107.

⁸⁰ Isto.

5.1.4. Razdoblje pregovora

Rješenje problema, koji je nastao zbog velikog broja etiopskih Židova u sudanskim kampovima, izraelska vlada vidjela je u masovnom zračnom mostu. Izraelci su već izvršili takvu operaciju 1949. kad su transportirali oko 50.000 jemenskih Židova iz Jemena u Izrael. Međutim, operaciju takvih razmjera nije bilo moguće izvesti bez znanja i suglasnosti sudanskih vlasti. Protekle četiri godine Nimeiri je dopuštao izraelskim agentima manje operacije spašavanja etiopskih Židova iz Sudana, no svjestan političkih implikacija i suočavajući se sa sve većim unutarnjim političkim problemima, odbijao je njihov masovni egzodus u Izrael direktno sa sudanskog tla. Protivnici Nimeirijevog režima akumulirali su velik politički kapital koji bi porastao eksponencijalno kad bi saznali da surađuje s Izraelom. Izraelci su se zato obratili SAD-u za pomoć. SAD je godinama pružao vojnu i ekonomsku pomoć Sudanu te razvio dobar odnos sa sudanskim predsjednikom i imao određeni utjecaj na njega. Taj utjecaj postao je snažniji s pogoršanjem političkih i ekonomskih uvjeta u Sudanu. Godine 1984. Sudan je bio u dugu 7 milijardi dolara, proizvodnja hrane bila je niska, a Nimerijev režim vodio je na jugu Sudana iscrpljujući građanski rat protiv Sudanske narodnooslobodilačke vojske (eng. *Sudanese People's Liberation Army – SPLA*). Nemiri, suša, glad i nezadovoljstvo postali su svakidašnjica mnogih sudanskih građana. Zbog toga, u lipnju 1984., sudanski izaslanik putuje u Washington sa svrhom osiguravanja dodatne vojne i ekonomske pomoći. Američki veleposlanik Howard Eugen Douglas i koordinator za izbjeglice Richard Krieger iskoristili su ovu priliku i uvjetovali dodatnu pomoć Sudanu Nimeirijevim odobrenjem masovnog zračnog mosta etiopskih Židova. Nakon nekoliko tjedana stigao je odgovor. Nimeiri je pristao pod uvjetom da se zračni most izvrši u potpunosti tajnosti.

Pisac Robert D. Kaplan te novinar Charles Powers, koji je u to vrijeme boravio u Sudanu kao dopisnik za *Los Angeles Times*, iznose drukčiju verziju ovih događaja. Iako postoje manje razlike u njihovim pričama, obojica jednu od ključnih uloga u pregovorima pridaju koordinatoru za izbjeglice pri američkom veleposlanstvu u Khartoumu, Jerryju Weaveru. Weaver je do 1984. živio već šest godina u Sudanu i nakon što je istražio stanje u sudanskim kampovima zainteresirao se za pitanje etiopskih Židova. Preko poznanstva s jednim sudanskim službenikom dogovorio je sastanak s drugim čovjekom

države, potpredsjednikom i voditeljem Službe državne sigurnosti, generalom Omarom el – Tayebom. Sastanku je navodno prisustvovao i američki veleposlanik Hume Horan. Nadalje tvrde kako se Tayeb složio da je masovna migracija u najboljem interesu Sudana i pristao na njenu realizaciju pod uvjetom da *CIA* (eng. *Central Intelligence Agency*) „vodi operaciju od početka do kraja.“⁸¹ Tayeb je htio potpunu tajnost i smatrao da ju *CIA* može osigurati. Iako je *CIA* htjela izbjeći uključenost u Operaciju, uz posredništvo Državnog tajništva SAD-a, pristala je ovlastiti Weavera da djeluje u ime Agencije.⁸²

5.1.5. Realizacija Operacije Mojsije

U jesen 1984. godine Weaver, agenti *Mossada* i sudanska tajna policija osmislili su plan za masovni egzodus. Iako je evakuacija 10.000 ljudi bila najlakša kroz glavnu sudansku luku *Port Sudan*, Nimeiri se bojao da će ta ruta biti previše vidljiva. Plan na koji je pristao bio je da se etiopske Židove odveze na mjesto sastanka u blizini kampa Tawawe označeno kao „Falashaville“ te ih se od tamo petosatnom vožnjom prebaci u zračnu luku Khartoum gdje će civilnim zrakoplovima i u manjim grupama bili prebačeni u Europu. S europskog tla smjeli su letjeti za Tel Aviv. Angažirana je židovska belgijska čarter kompanija *Trans European Airlines (TEA)* u vlasništvu Georgesa Gutelmana čiji zrakoplovi nisu trebali privlačiti pozornost s obzirom da su već prevozili muslimanske hodočasnike iz Khartouma u Meku. Jerry Weaver je za potrebe prijevoza između kampova i aerodroma kupio četiri autobusa, pet kamiona, rezervne dijelove i 500 metričkih tona goriva koje je smjestio u napuštenu tvornicu blizu Gedarefa.⁸³ U skladištu u Khartoumu su također pripremljene boce vode, suhi obroci i 250 deka.⁸⁴ Većina etiopskih Židova bila je smještena u Um-Raqubi, Tawawi i Wad el Heluwu, ali su neke skupine bile razmještene i po drugim manjim kampovima diljem regije. Najveći

⁸¹ KAPLAN, 1995, 214-216., LOS ANGELES TIMES, „Saga of Secret Airlift : Ethiopian Jews: Exodus of a Tribe“, 7. srpnja 1985., 6.

⁸² Isto, Isto, 7.

⁸³ GRUBER, 1987, 163., LOS ANGELES TIMES, " Ethiopian Rescue: An All-U.S. Operation : Airlift Plan Came From Officer in Sudan Embassy, Not Israel“, 27. ožujka 1985., 3.

⁸⁴ GRUBER, 1987, 163., LOS ANGELES TIMES, „Saga of Secret Airlift : Ethiopian Jews: Exodus of a Tribe“, 7. srpnja 1985., 8.

problem bio je prepoznati ih, okupiti i prevesti u „Falashaville“. S obzirom na potpunu tajnost Operacije, bili su uključeni samo oni čija pomoć je bila nužna i na čiju pouzdanost se moglo računati. Određeni broj etiopskih Izraelaca je također bio uključen kao npr. David Yona koji je poslan u Sudan kako bi pomogao pri identifikaciji židovske populacije u kampovima. On je obilazio kamp Tawawu, pokušavao prepoznati etiopske Židove i formirao prve grupe koje su trebale imigrirati u Izrael kroz Operaciju Mojsije. Prednost su imale starije osobe, djeca i bolesni. Izvan kampa u obližnjem skladištu čekao je Weaver s pripremljenim autobusima, vozačima i Tayebovom tajnom policijom. Autobusi su bili pripremljeni za grupu od 220 ljudi.

Nakon dvije odgode Operacija Mojsije je započela 21. studenog 1984. godine. Prema Charlesu Powersu, Jerry Weaver je početak Operacije opisao ovim riječima: „Do 18.30h ukrkali smo nitko ne zna koliko točno ljudi u autobuse i pokušavali otići. Ljudi su trčali za nama i nastao je potpuni metež. U toj pomutnji krivo smo skrenuli. Vozili smo se zemljanom cestom koja je bila paralelna s autocestom Gedaref – Khartoum, ali nikako se nismo uspjeli popeti na autocestu. Zato smo zaustavili konvoj, okrenuli se, vratili do kampa i skrenuli na autocestu.“⁸⁵ Oko ponoći autobusi su stigli na stražnji ulaz khartoumskog aerodroma i čekali Boeing 707 koji je kasnio. Preko 200 etiopskih Židova čekalo je u apsolutnoj tišini. Službenici uključeni u Operaciju izjavili su: „Bili su poput ovaca, apsolutno tihi. Djeca čak nisu plakala...Ti ljudi su bili izgledniji i bolesni. A na početku smo uzimali one najslabije, najstarije i najmlađe.“⁸⁶

Dana 22. studenog 1984. u 1.00h⁸⁷ sletio je prvi Boeing 707. U zrakoplovu je bilo nekoliko etiopskih Izraelaca i liječnički tim za one kojima je bila potrebna medicinska pomoć. Ukrcalo se oko 250 etiopskih Židova i u 2.40h avion je krenuo prema Bruxellesu. Nakon dvosatnog presjedanja prva skupina etiopskih Židova uputila se prema Tel Avivu.

Nakon što je zrakoplov sletio u Tel Aviv, prilikom iskrcaja jedan stariji čovjek kleknuo je i poljubio zemlju. Za etiopske Židove to je bila „Sveta zemlja“, a Jeruzalem je bio „Sveti

⁸⁵ LOS ANGELES TIMES, „Prophecy Fulfilled : A New Life in Israel for Ethiopians“, 8. srpnja 1985., 2.

⁸⁶ BARD, 2002, 148.; prema: KAPLAN, 1995, 223.

⁸⁷ Gruber navodi da je prvi avion sletio u 1.00h ujutro, Charles Powers navodi 1.20h ujutro, a Bard navodi 4.00h ujutro – GRUBER, 1987, 168., LOS ANGELES TIMES, „Prophecy Fulfilled : A New Life in Israel for Ethiopians“, 8. srpnja 1985., 2., BARD, 2002, 148.

grad“.⁸⁸ Svi putnici upućeni su u tranzitni centar zapadno od Aškelona, osim onih kojima je bila potrebna hitna medicinska pomoć. Oni su odmah prebačeni u bolnicu. Idući dan su iz tranzitnog centra poslani u apsorpcijski centar u Beršebi.

Svake noći, osim na *Šabat*, etiopski Židovi su autobusima stizali u Khartoum. U početku su zrakoplovi s oko 220 putnika letjeli svakih 48 sati, a nakon 23. prosinca svaka 24 sata. Kroz razdoblje od 47 dana i izvođenje 36 letova prevezeno je između 6.500 i 8.000⁸⁹ etiopskih Židova iz Sudana u Izrael. Osim meteža nastalog prilikom prvog ukrcaja u autobuse, Operacija Mojsije je do 5.siječnja 1985. prošla bez poteškoća. Razvijen je sustav koji je uveo određeni raspored. Etiopskim Židovima su dane tkanine različitih boja. Prema boji tkanine znali su kada putuju u Izrael. Tijekom cijele Operacije u zrakoplovu je umro jedan stariji pripadnik zajednice Beta Izrael, a rođena su tri djeteta.⁹⁰

Kodni naziv ove operacije bio je „*Gur Aryeh Yehuda* – Mladunče Judejskog lava“, poznato samo onima usko povezanim uz planiranje i provedbu Operacije, dok je za ostatak svijeta poznata kao „Operacija Mojsije“.⁹¹ Osim Izraela, Sjedinjenih Američkih Država i Sudana bile su uključene i mnoge humanitarne organizacije i socijalne agencije te hrabri pojedinci poput Davida Yone.

5.1.6. Curenje informacija

S obzirom da je neželjeni publicitet mogao ugroziti cijelu akciju izraelski urednici i novinari obvezani su na medijsku šutnju o etiopskom *aliyahu*. Odbor AAEJ-a također je obaviješten da se „nešto“ događa i zamoljen za prekid aktivističkih djelatnosti. Cijela Operacija pripremana je u strogoj tajnosti. Međutim, curenje informacija ipak se dogodilo.

Na plenarnu sjednicu Glavne skupštine Vijeća židovskih saveza u Torontu, samo nekoliko dana prije početka Operacije, došao je aktivist Simcha Jacobovici. Ušavši s

⁸⁸ GRUBER, 1987, 171.

⁸⁹ Spector navodi 6.500, Bruder i Parfitt navode 7.700, Bard navodi 7.800, a Carol navodi preko 7.900 etiopskih Židova - SPECTOR, 2005, 12.; prema: RAPOPORT, 1986, 83, 93, 99, 106-107., WESTHEIMER i KAPLAN, 1992.; WEIL, 2012, 211.; BARD, 2002, 149.; CAROL, 2012, 285.

⁹⁰ LOS ANGELES TIMES, " Ethiopian Rescue: An All-U.S. Operation : Airlift Plan Came From Officer in Sudan Embassy, Not Israel", 27. ožujka 1985., 3.

⁹¹ BARD, 2002, 149.

etiopskim djetetom na rukama i kritizirajući židovske vođe, prekinuo je sjednicu i privukao neželjeni publicitet. Predsjednik Židovske agencije, Arie Leon Dulzin, želeći utišati Jacobovicove kritike izjavio je: „Jedno od starih izraelskih plemena trebalo bi se vratiti u svoju domovinu“ i kasnije nadodao „kada se ispriča istinska priča o etiopskim Židovima, ponosit ćemo se onim što smo već postigli u ovoj vrlo teškoj i složenoj operaciji spašavanja.“⁹² S Dulzinovim odobrenjem izjavu je objavila Svjetska cionistička organizacija, a objavu su ponovile i anglo-židovske novine *Jewish Week in New York* i *Washington Jewish Week*. Za to vrijeme je trajala i dobrotvorna akcija prikupljanja sredstava za troškove Operacije i prve godine apsorpcije čiji troškovi su procijenjeni na oko 100 milijuna dolara. U svrhu poticanja ove akcije bilo je još nekoliko indiskretnih objava o samoj Operaciji, ali sve su bile unutar židovskih medija i sinagoga.

Ova sporadična objavljivanja unutar židovskih medija američki sekularni tisak shvatio je kao znak da priča više nije tajna i 11. prosinca 1984. *New York Times* objavio je članak o zračnom mostu etiopskih Židova na naslovnoj stranici.⁹³ Idući dan *Boston Globe* ponovio je članak s još više detalja.

Unatoč ovom curenju informacija Sudan, Etiopija i arapske države nisu poduzimale nikakve mjere kojim bi spriječile zračni most. Vijest je publicirana u američkom tisku, ali nije bila službeno priopćenje izraelske vlade i Operacija se nesmetano nastavila.

5.1.7. Prekid Operacije Mojsije

Početkom siječnja 1985. Jehuda Dominitz, generalni direktor Odjela za imigraciju i apsorpciju pri Židovskoj agenciji, dao je kratak intervju novinarima *Nekude*, mjesečniku židovskih doseljenika na Zapadnoj obali. Budući da su izraelski mediji do tada poštovali medijsku šutnju, Dominitz je za vrijeme intervjuja u povjerljivom neslužbenom razgovoru potvrdio da je većina etiopskih Židova već u Izraelu. Novinari *Nekude* su odlučili objaviti tu informaciju, izraelskom cenzoru je promaknula, a publikacija intervjuja shvaćena je kao kraj medijske šutnje. Dva ugledna izraelska lista *Ma'ariv* i *Yediot Aharanot* odmah su, citirajući Dominitza, objavila vijest o zračnom mostu na

⁹² GRUBER, 1987, 184.

⁹³ THE NEW YORK TIMES, „Airlift to Israel is Reported Taking Thousands of Jews from Ethiopia“, 11. prosinac 1984.

naslovnoj stranici, a međunarodne novinske agencije *Associated Press (AP)* i *Reuters* proširile su ju diljem svijeta. Potom je izraelski premijer, Šimon Peres, sazvao tiskovnu konferenciju i službeno potvrdio informacije iznesene u medijima. Svoj postupak obrazložio je nastojanjem da skrene pažnju javnosti s „osjetljivih aspekata“, misleći pritom na zračni most etiopskih Židova, i usmjeri ju na izraelske napore apsorpcije i integracije novopridošlih Etiopljana.⁹⁴ Službeno priznanje izraelskog premijera i popratni publicitet utjecali su na preuranjeni završetak Operacije Mojsije. Arapske zemlje i njihovi mediji odmah su oštro osudili Nimeirija te ga optužili za „sramotno surađivanje sa SAD-om i cionizmom“.⁹⁵ S njihove točke gledišta Sudan je osiguravao novu vojnu snagu koja će se boriti protiv Arapa. Etiopska vlada je također reagirala, a Mengistu je tvrdio da Izrael otima njegove ljude kako bi ih prodao u ropstvo te zahtijevao njihov povratak.⁹⁶ Nakon toga Nimeiri je prekinuo Operaciju Mojsije. Zadnji zrakoplov s etiopskim Židovima poletio je iz Khartouma u noći s 5. na 6. siječnja 1985. Direktor *HIAS-a*, Haim Halahmi, tvrdio je da bi za dva dodatna dana Operacija Mojsije bila završena.⁹⁷, a službenici čarter kompanije *TEA* tvrdili da se trebala nastaviti do 20. siječnja.⁹⁸ Posljedica preuranjenog završetka Operacije bila je ostanak stotina etiopskih Židova u sudanskim kampovima. Unatoč nepoštivanju obveze tajnosti i oštrim reakcijama arapskih zemalja bilo je potrebno ponovno uspostaviti kontakt s Nimeirijem i organizirati novu operaciju.

5.2. Operacija Saba

5.2.1. Američka intervencija

Nakon negativnog publiciteta i prekida Operacije Mojsije Nimeiri se branio da njegova vlada nje bila uključena u izraelsku akciju spašavanja. Tvrdio je da „etiopski Židovi i sve druge izbjeglice koje žive u sudanskim kampovima mogu slobodno napustiti njegovu

⁹⁴ JEWISH TELEGRAPHIC AGENCY, „'Hope is Not Lost' Peres Pledges Israel Will Do All in Its Power 'and Even More' not to End Rescue O“, 9. siječnja 1985.

⁹⁵ GRUBER, 1987, 188., BARD, 2002, 156.

⁹⁶ GRUBER, 1987, 188.

⁹⁷ BARD, 2002, 155.; prema: intervjuu s Haimom Halahmijem

⁹⁸ THE NEW YORK TIMES, „Peres Vows Israel Will Finish Rescue“, 8. siječnja 1985.

zemlju, pod uvjetom da ne idu direktno u Izrael.“⁹⁹ Međutim, ta izjava nije odražavala stvarnu mogućnost onoga što je obećavala.

Nakon prekida Operacije Mojsije smatralo se da je u sudanskim kampovima ostalo oko 2.000 etiopskih Židova. Kako bi ubrzali njihovu imigraciju u Izrael, službenici *AAEI-a* aktivirali su sve kontakte u Kongresu Sjedinjenih Američkih Država koje su stekli kroz godine rada i lobiranja na Capitoll Hillu. Uspjeli su zainteresirati utjecajnog kalifornijskog senatora Alana Cranstona. Uz njegovu pomoć uputili su peticijsko pismo, koje je potpisalo sto senatora, administraciji predsjednika Ronalda Reagana. Senatori su apelirali na američku vladu da iskoristi svoj utjecaj na Sudan i spasi preostale etiopske Židove. Također su utjecali na Državno tajništvo SAD-a koje se nakon peticijskog pisma uključilo u operaciju spašavanja.

Početak ožujka potpredsjednik George Bush otputovao je u četverodnevni službeni posjet Sudanu. Tijekom sastanka s Nimeirijem pokrenuo je pitanje etiopskih Židova koji su ostali u sudanskim kampovima nakon prekida Operacije Mojsije. Ne želeći narušiti svoj odnos sa SAD-om te u potrebi za američkom financijskom pomoći, Nimeiri je pristao na još jednu operaciju. Međutim, nije htio ponavljanje „ranijeg fijaska.“¹⁰⁰ Uvjeti su bili da operaciju u potpunoj tajnosti i u jednom danu izvrše Amerikanci te da avioni ne lete direktno u Izrael. Nedugo nakon dogovora SAD je uplatio 15 od ukupnih 200 milijuna dolara namijenjenih za ekonomsku pomoć Sudanu, ali do tada zadržanih jer Sudan nije uveo određene ekonomske reforme.¹⁰¹ Ostatak od 185 milijuna dolara uplaćen je naknadno.

Operacija je morala biti isplanirana i realizirana brzo. Nimeirijeva politička situacija bila je nestabilna i američke obavještajne službe su predviđale da se neće još dugo održati na vlasti. Jerry Weaver je trebao osmisлити operaciju, a *CIA* ju izvršiti.

Plan je bio da se etiopski Židovi iz kampa Tawawe prevezu na obližnje uzletišta u blizini Gedarefa i od tamo američkim vojnim avionima na daljnje odredište.

⁹⁹ THE NEW YORK TIMES, „Sudan's President Says All Refugees Are Free to Leave, 21. siječnja 1985.

¹⁰⁰ LENHOFF, 2007, 269.

¹⁰¹ GRUBER, 1987, 189-190., BARD, 2002, 164.

5.2.2. Realizacija Operacije Saba

U noći s 21. na 22. ožujka etiopski Židovi bili su prebačeni iz kampa Tawawe na uzletište Azazu. Procijenjeno je da ih je u kampovima ostalo još oko 2.000, ali pronađeno ih je samo 480.¹⁰² U američkoj bazi u blizini Frankfurta pripremljeni su vojni zrakoplovi C-130 kamuflažnih boja. U izraelskoj vojnoj bazi blizu Eilata pripremljeno je i nekoliko zrakoplova s vodom, hranom, dekama te medicinskim timom.

Dana 22. ožujka 1985., u zoru oko 6.00h, započela je „Operacija Saba“ poznata još i pod nazivom „Operacija Jošua“. U svaki od ukupno šest C-130 zrakoplova, sletjelih u intervalima od 15 do 20 minuta, ukrcao se između 80 i 90 etiopskih Židova. CIA i sudanski policajci osiguravali su područje. Unatoč prethodnom dogovoru, zrakoplovi su letjeli direktno za Izrael u vojnu zrakoplovnu bazu nedaleko od Eilata. Tamo su ih dočekali izraelski premijer, Šimon Peres, i američki veleposlanik, Samuel Lewis. Operacija je bila gotova do 9.00h. Dodatnih 125 etiopskih Židova, nađenih u kampovima nakon završetka Operacije, dovedeni su u Izrael drukčijom rutom nekoliko dana kasnije.¹⁰³ U travnju 1985., prema procjeni službenika AAEJ-a, u Sudanu je ostalo još oko 25 pripadnika zajednice Beta Izrael.¹⁰⁴ Smatralo se da su raspršeni negdje u blizini Gedarefa ili Khartouma, ali ih nije bilo moguće točno locirati.

5.2.3. Tajna je otkrivena

Operacija Saba je za razliku od Operacije Mojsije isplanirana i provedena u potpunoj tajnosti. Međutim, samo dan nakon njezinog završetka vijest o Operaciji objavljena je u medijima.

Dopisnik za *Los Angeles Times*, Charles Powers, u to vrijeme boravio je u Sudanu te pretpostavio da postoji mogućnost izvršenja nove operacije. Istraživao je u blizini kampa Tawawe, ali je ubrzo priveden i zadržan 24 sata na ispitivanju. Bez ikakvog

¹⁰² AAEJ-ovo izvješće i Lenhoff navode 480, Bard navodi 494, a u *Palestinian Yearbook of International Law* spominje se broj od 450 etiopskih Židova – Online arhiv AAEJ-a, Izvješće od Tesfaye Aderajewa i Daniela Siyume za Nathana Shapira, 17. travanj 1985.; LENHOFF, 2007, 262.; BARD, 2002, 165.; THE PALESTINE YEARBOOK OF INTERNATIONAL LAW, 1986, 78.

¹⁰³ AAEJ-ovo izvješće navodi 125 dok Bard navodi 140 etiopskih Židova - Online arhiv AAEJ-a, Izvješće od Tesfaye Aderajewa i Daniela Siyume za Nathana Shapira, 17. travanj 1985, BARD, 2002, 165.; prema: RAPOPORT, 1986, 187–189, 119.

¹⁰⁴ Online arhiv AAEJ-a, Izvješće od Tesfaye Aderajewa i Daniela Siyume za Nathana Shapira, 17. travanj 1985.

objašnjenja pušten je idući dan oko 10.00h odnosno sat vremena nakon završetka Operacije. Iako nije uspio svjedočiti provedbi Operacije, Powers je iz pritvora čuo slijetanje zrakoplova. Nakon što je pušten, odvezao se u Tawawu, te shvatio da u kampu nema više etiopskih Židova. Idući dan u *Los Angeles Timesu* objavljen je članak pod naslovom: "SAD evakuirao etiopske Židove: Posljednja skupina Falaša potajno prevezena zračnim mostom iz Sudana u Izrael",¹⁰⁵ a *BBC* je izvijestio Powersovu verziju izvedene akcije. Nakon publikacije Operacije Saba Nimeiri je izgubio velik dio preostale islamske potpore. Ekonomska kriza, građanski rat na jugu, uvođenje šerijatskih zakona te povećanje cijena goriva, kruha i šećera pridonijeli su nezadovoljstvu naroda i vojske.

Samo dva tjedna nakon završetka Operacije, za vrijeme Nimeirijevog posjeta Washingtonu, državnim udarom srušen je njegov režim. Nimeiri je ostao u egzilu (vratio se u Sudan tek 1999. godine), a Omar el – Tayeb optužen za suradnju s Izraelom u Operaciji Mojsije i Saba, bio je uhićen i izveden pred sud.¹⁰⁶ Optužen za izdaju, špijunažu i sudjelovanje u uroti koja je smišljena u Veleposlanstvu Sjedinjenih Američkih Država od strane Jerry Weavera¹⁰⁷ nakon četveromjesečnog suđenja osuđen je na sukcesivno izdržavanje dvije zatvorske kazne u trajanju od 30 godina.¹⁰⁸

5.2.4. Život nakon Operacije Saba

Prema Stevenu Spectoru u razdoblju od 1977. do kraja 1985. godine kroz manje akcije spašavanja te Operacije Mojsije i Saba u Državu Izrael imigriralo je 14.744 etiopskih Židova.¹⁰⁹ Time se zajednica Beta Izrael podijelila na dva dijela, onaj dio Zajednice koji je ostao u Etiopiji i onaj koji je imigrirao u Izrael.

Integracija i apsorpcija u moderno izraelsko društvo bila je velik izazov. Pripadnici zajednice Beta Izrael su prosječno provodili između šest mjeseci i dvije godine u apsorpcijskim centrima diljem Izraela gdje su učili hebrejski jezik i pripremali se za

¹⁰⁵ LOS ANGELES TIMES, „U.S. Evacuates Ethiopian Jews: Last Group of Falashas Secretly Airlifted From Sudan to Israel, 23. ožujka 1985., 2.

¹⁰⁶ THE PALESTINE YEARBOOK OF INTERNATIONAL LAW, 1986, 75-89.

¹⁰⁷ Isto, 76-78.

¹⁰⁸ THE NEW YORK TIMES, „Ex-Sudan Aide Gets 2 Jail Terms for Role in Ethiopian Airlift, 6. travnja 1986.

¹⁰⁹ SPECTOR, 2005, 197.

samostalan život u izraelskom društvu. Najzahtjevniji dio prilagodbe bio je onaj psihološki jer se visok postotak etiopskih Židova putovanjem u Sudan i migracijom u Izrael odvojio od svojih obitelji. Mnogi su umrli na putu do Sudana ili u sudanskim kampovima, a preživjeli su se morali nositi s gubitkom voljenih osoba jednako kao i s osjećajem krivnje što su preživjeli i što za vrijeme putovanja i u kampovima nisu pokopali svoje mrtve na propisan način. Kod nekih su trauma i kulturni šok bili toliki da su počinili samoubojstvo te je 1985. stopa samoubojstava kod etiopskih Židova bila šest puta veća od prosječne stope u izraelskoj populaciji.¹¹⁰ Procesu prilagodbe nije pozitivno pridonijela niti sumnja rabinskih vlasti u „židovstvo“ zajednice Beta Izrael zbog koje su morali proći simboličan obred obraćenja (obred uranjanja i simboličan obred obrezivanja pri kojem se izvlačila kapljica krvi iz muškog spolnog organa). Pripadnici Zajednice zamjerali su tu praksu, s obzirom da je negirala njihovu židovsku autentičnost, i u rujnu 1985. godine organizirali su masovni prosvjed u trajanju od 40 dana ispred Glavnog rabinata u Jeruzalemu.¹¹¹ Njihovi zahtjevi su djelomično ispunjeni: novi imigranti nisu više morali pristupati obredu simboličnog obraćenja, ali ukoliko bi htjeli stupiti u brak, morali su proći kroz ritualno uranjanje da bi brak bio valjan ispred rabinskih vlasti.¹¹²

Nakon više manjih i dvije veće operacije spašavanja etiopskih Židova kroz Sudan, u Etiopiji su većinom ostali stariji, majke s dojenčadi i malom djecom, bolesni ili oni koji iz nekog razloga nisu mogli pješačiti do Sudana. Pothranjenost i bolesti poput dizenterije, malarije, tuberkuloze i kroničnog konjunktivitisa predstavljale su velik zdravstveni problem. Većina mlađih muškaraca je otišla pa nije više bilo radne snage za teže poljoprivredne poslove, a žene su ostale nezaštićene.

Tijekom 1986. i 1987. godine u Izrael je imigriralo dodatnih 478 pripadnika zajednice Beta Izrael,¹¹³ ali je još tisuće njih ostalo na području Etiopije i velik broj obitelji ostao je razdvojen. Konstantnim zalaganjem za etiopske Židove *AAEI* je pod vodstvom predsjednika Nathana Shapira i izvršnog direktora Williama Recanta osigurao podršku američkog kongresa. Godine 1988. preko sedamdeset senatora poslalo je pismo

¹¹⁰ SCHWARZ, 1998, 189.; prema: KAPLAN i ROSEN, 1994, 105-6, ARIELI i AYCHE, 1993.

¹¹¹ Isto, 160.; prema: KAPLAN, 1988.

¹¹² Isto.

¹¹³ SPECTOR, 2005, 197.

Mengistu Haile Mariamu moleći ga da dozvoli emigraciju zajednice Beta Izrael i omogućiti spajanje obitelji.¹¹⁴

5.3. Operacija Salamon

5.3.1. Politički kontekst

Od 1977. godine Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) i njegovi istočni saveznici –Istočna Njemačka, Čehoslovačka i Poljska- dali su Etiopiji oko pet milijardi dolara¹¹⁵ u zajmovima i bespovratnim sredstvima koje je Mengistu najvećim dijelom potrošio na vojnu opremu. Mihail Gorbačov, generalni sekretar Komunističke partije Sovjetskog Saveza i čelnik države koja je krajem osamdesetih godina 20. st. bila već u procesu dezintegracije, shvatio je da je Mengistu bio „loše ulaganje“. Etiopski građanski rat s periodičnim razdobljima gladi i Mengistovo loše vođenje unutarnje politike uništavalo je zemlju ekonomski, a pobunjeničke snage u sjevernim provincijama Eritreji i Tigraju nanosile su teške gubitke etiopskoj vojsci. Američki predsjednik George H. W. Bush i Gorbačov sklopili su tajni sporazum prema kojem je SAD obećao pomoći Moskvi u „dostojanstvenom povlačenju iz svojih obveza u Etiopiji.“¹¹⁶ Strategija razvijena u svrhu ispunjenja ovog sporazuma bila je da, uz američko posredovanje, etiopska vlada i pobunjeničke snage pristupe mirovnim pregovorima. Bez ovog sporazuma SAD ne bi imao gotovo nikakav politički kontakt s Addis Abebom što bi znatno otežalo pregovore za Operaciju Salamon i njezinu realizaciju.¹¹⁷

Unatoč nepovoljnom tijeku ratnih zbivanja za etiopsku vojsku i gubitku sovjetske potpore, Mengistu je i dalje težio oružanom sukobu s pobunjeničkim skupinama. Bio je u potrazi za novim saveznikom te se obratio Izraelu za pomoć. Eritrejske i tigrajske pobunjeničke snage sve su više napredovale te se etiopski čelnik nadao oružanoj pomoći od strane Izraela i povoljnoj prilici za približavanje drugoj velikoj vojnoj sili,

¹¹⁴ BARD, 2002, 171.

¹¹⁵ Na'im navodi 5 dok Spector navodi čak 12 milijardi dolara – NAIM, 2003, 61-62., SPECTOR, 2005, 19.

¹¹⁶ SPECTOR, 2005, 16.

¹¹⁷ Isto.

SAD-u. Poslao je svog najsposobnijeg savjetnika, Kassu Kebedea, da ponovno uspostavi diplomatske odnose s Izraelom. Kassa je vodio dva odjela u Politbirou: vanjske poslove i organizaciju zaduženu za političku indoktrinaciju,¹¹⁸ pričao je tečno hebrejski jezik, bio iskusan diplomat i vrlo inteligentan čovjek te je bio idealan izbor za tu zadaću.

U studenom 1989. godine Izrael i Etiopija ponovno su uspostavili diplomatske veze, a Kassa je obećao Izraelu da će uz „stare strateške veze“ i korištenje dijela otočja Dahlak u Crvenom moru, dozvoliti i emigraciju 500 – 1000 etiopskih Židova mjesečno.¹¹⁹ Kassa je vrlo rano shvatio da kontroliranjem emigracije zajednice Beta Izrael može stvoriti pritisak na Izrael da Etiopiji isporuči oružje. Iako je Kassa uvijek tvrdio da nema poveznice između obnavljanja diplomatskih veza s Izraelom, emigracije etiopskih Židova i zahtjeva za oružjem, Reuven Merhav, glavni direktor Ministarstva vanjskih poslova Države Izrael te osoba odgovorna za nadgledanje provedbe izraelske politike prema Etiopiji, kasnije je potvrdio da je Kassa došao s „dugačkim popisom za kupovinu materijala, uključujući smrtonosno oružje.“¹²⁰ Na što je točno tadašnji izraelski premijer Jichak Šamir pristao ostalo je predmetom rasprave, ali izvješća američkih obavještajnih službi su potvrđivala da Izrael šalje Etiopiji oružje. SAD je međutim, zbog svojih obveza prema Moskvi, htio isključivo mirno rješavanje građanskog rata. Podržavao je izraelske napore uložene u migraciju etiopskih Židova, ali bez daljnjeg naoružavanja Mengistua. Prema Morrisonovom izvješću, spomenutom u *The New York Timesu*, SAD je navodno iskoristio svoj utjecaj na Izrael kako bi zaustavio isporuku posebno razornih kasetnih bombi namijenjenu etiopskoj vojsci.¹²¹ S druge strane Merhav je tvrdio da, iako je nakon uspostave diplomatskih veza Mengistuu možda

¹¹⁸ NAIM, 2003, 66.

¹¹⁹ Online arhiv AAEL-a, izdanje biltena, Vol. 7, No. 3, jesen 1989., SPECTOR, 2005, 24.; prema: THE NEW YORK TIMES, „Ethiopian – Israeli Accord Eases Jewish Emigration“, 5. studeni 1989., intervju s izraelskim diplomatskim izvorima

¹²⁰ SPECTOR, 2005, 24.; prema: e-mail intervju s Reuvanom Merhavom, 14. prosinac 2001., intervju s Haimom Divonom, 1992.

¹²¹ THE NEW YORK TIMES, „Ethiopia Said to Cut Off Flight of Jews in Effort to Gain Israeli Arms“, 13. srpnja 1990.

poslano nekoliko manjih pošiljki oružja, Izrael samoinicijativno odlučio prestati naoružavati etiopskog diktatora neovisno o američkom pritisku.¹²²

Umjesto oružja Izrael je Etiopiji ponudio program ekonomske i medicinske pomoći, pošiljke hrane i pomoć u približavanju SAD-u. Kako bi se nastavila emigracija etiopskih Židova, prema dogovoru s Kassom, Izrael je angažirao iskusnog diplomata Urija Lubranija. Uri je kroz svoju diplomatsku karijeru bio veleposlanik u Addis Abebi za vrijeme Hailea Selasija, u Ugandi pod vojnim diktatorom Idi Amniom i u Iranu pod šahom Pahlavijem te je od 1983. bio zadužen za nadziranje izraelskih operacija u Libanonu. Sada je dobio zadaću da, bez daljnjeg naoružavanja Mengistua i uz pomoć izraelskog veleposlanika u Addis Abebi, ispregovara migraciju preostalih etiopskih Židova iz Etiopije u Izrael.

5.3.2. Stvaranje kritične situacije

Dana 22. siječnja 1990. godine ponovno je otvorena izraelska ambasada u Addis Abebi. Veleposlanik Meir Jofe odlučio je da se na starom kompleksu izraelskog veleposlanstva pripremi škola, medicinska klinika, pučka kuhinja i centar za obradu prijave za *aliyah*. Bio je siguran da će etiopski Židovi početi pristizati čim saznaju da je izraelska ambasada ponovno dostupna, a i izraelski službenici u Etiopiji su namjeravali pokrenuti prijevozni program koji bi postupno dovodio etiopske Židove u Addis Abebu. Svaki mjesec bi oko 500 pripadnika zajednice Beta Izrael, koji bi prema obećanju Kasse i Mengistua mogli dobiti dozvolu za emigraciju, bili prebačeni iz Gondara u Addis Abebu, a od tamo u Državu Izrael. Kako bi vršili pritisak na etiopsku vladu da nastavi s izdavanjem izlaznih dozvola, planirali su u svakom trenutku održavati kritičnu masu od oko 2000 etiopskih Židova u Addis Abebi.

Do 1990. Susan Pollack je bila već dvije godine rezidentna direktorica *AAEI-a* u Addis Abebi. Ona je obilazila židovska sela u Gondar regiji i nakon završetka obilaska zaključila da je svakoj drugoj osobi potrebna neka vrsta medicinske skrbi te da se fizičko stanje etiopskih Židova pogoršalo u odnosu na prethodne dvije godine.¹²³

¹²² SPECTOR, 2005, 24-26.; prema: intervju s Merhavom, 23. srpanj 1997.

¹²³ THE DETROIT JEWISH NEWS, „Gates May Open for Ethiopian Jews“, 1989.

Građanski rat sve je više zahvaćao sjevernu regiju Gondar i mnogi pripadnici zajednice Beta Izrael prisilno su regrutirani u vojsku.

U siječnju 1990. Sudan je izbacio oko 1000 preostalih etiopskih Židova iz izbjegličkih kampova i isporučio ih na etiopsku granicu¹²⁴ te time potpuno zatvorio mogućnost spašavanja manjih grupa kroz Sudan. U Etiopiji se rat između pobunjeničkih skupina i službene vlasti sve više zaoštravao. Sredinom veljače 1990. eritrejski pobunjenici ostvarili su veliku pobjedu osvojivši Massawu, jedan od dva eritrejska lučna grada ključna za Mengistuov kanal opskrbe. Mengistu je uzvratio snažnim bombardiranjem Massawe što je rezultiralo: zatvaranjem luke, zaustavljanjem UN-ovih isporuka hrane i pogoršanjem stanja gladi u regiji. Ti događaji dodatno su alarmirali Susan Pollack i *AAEJ* koji su već smatrali da je situacija vrlo ozbiljna te da se etiopski Židovi moraju što prije izvući iz građanskim ratom zahvaćene Etiopije.

Pollack je bila uvjerena da bi etiopski Židovi bili sigurniji u Addis Abebi. Planirala je dovesti cijelu Zajednicu u glavni grad, ali *AAEJ*-ov početni prijevozni program nije bio dovoljno učinkovit i nije mogao obuhvatiti tako velik broj ljudi.

U travnju 1990., za vrijeme posjeta Williama Recanta Etiopiji, Pollack i Recant su, uz pristanak Nathana Shapira, odlučili ubrzati prijevozni program i prevesti tisuće etiopskih Židova iz Gondara u glavni grad Etiopije. Smatrali su da će, osim osiguravanja veće sigurnosti etiopskim Židovima, na takav način stvoriti i pritisak na Izrael te ubrzati proces imigracije. Ne konzultirajući se s izraelskim vlastima i organizacijama, bar ne službeno, poslali su svoje suradnike u gondarska sela. Njihova zadaća bila je poticati etiopske Židove na odlazak u Addis Abebu, plaćati im prijevoz i sređivati potrebnu dokumentaciju. Ubrzo se unutar zajednice Beta Izrael proširila vijest o *AAEJ*-ovom prijevoznom programu. Smatrali su da će im osim prijevoza do Addis Abebe omogućiti i migraciju u Državu Izrael. Nitko unutar Zajednice nije htio biti izostavljen te su mnogi prodali sve što su posjedovali i krenuli prema glavnom gradu.

Prema *AAEJ*-ovom izvješću od siječnja do kraja travnja 1990. godine organiziran je prijevoz za manje od 400 etiopskih Židova mjesečno dok se u svibnju taj broj

¹²⁴ SPECTOR, 2005, 39.; prema: FELDMAN, 1998, 153., intervju sa Susan Pollack, 1992.

utrostručio.¹²⁵ Zatim, u lipnju i srpnju je prevezeno čak 10.000 pripadnika zajednice Beta Izrael,¹²⁶ a tisuće su još stigle naknadno. Gotovo cijela zajednica Beta Izrael koja je živjela na području regije Gondar kroz nekoliko mjeseci krenula je prema glavnom gradu. Nakon ove migracije unutar Etiopije, koja je započela AAEJ-ovim prijevoznim programom, u Addis Abebi se nalazilo oko 22.000 etiopskih Židova.¹²⁷ Među njima je bilo i oko 2.500 pripadnika zajednice „Feres Mura“ odnosno Židova obraćenih na kršćanstvo.¹²⁸

Pollack i službenici AAEJ-a nisu bili pripremljeni za masovno kretanje ljudi koje su pokrenuli. Iako je Pollack iznajmila kompleks od šest zgrada koji je služio kao prijamni centar (kasnije nazvan „Susanin kompleks“), tisuće etiopskih Židova nije imalo adekvatan smještaj. Nedostatak medicinskog osoblja te nestašica hrane i odjeće također su predstavljali ozbiljan problem.

Ovako velik priljev etiopskih Židova, u razdoblju od samo nekoliko mjeseci, daleko je nadmašio broj onih koji su uspjeli dobiti izlaznu dozvolu za migraciju u Izrael. To je otežalo situaciju u glavnom gradu koji je, zbog građanskog rata, već bio pretrpan izbjeglicama. Iako je većina pristiglih etiopskih Židova smatrala da će nakon vrlo kratkog boravka u Addis Abebi imigrirati u Izrael, njihova očekivanja nisu se ispunila. Etiopske vlasti odugovlačile su s izdavanjem izlaznih dozvola, smatrajući etiopske Židove i kontroliranje njihove emigracije svojom prednošću u pregovorima za oružje. Zbog toga je velik broj pripadnika zajednice Beta Izrael živio u sirotinjskim četvrtima Addis Abebe i lošim životnim uvjetima godinu dana ili više.

5.3.3. Izrael i SAD – priprema za pregovore

Od siječnja do kraja listopada 1990. oko 2.300¹²⁹ etiopskih Židova je migriralo iz Etiopije u Izrael, ali tom stopom iseljavanja *aliyah* je mogao trajati deset godina. Kako bi se ubrzala stopa iseljavanja bez naoružavanja Mengistua, izraelske vlasti imenovale su Urija Lubranija posebnim izaslanikom izraelskog premijera Jichaka Šamira. Uz pomoć

¹²⁵ Isto, 40.

¹²⁶ Isto; prema: AAEJ (Američki odbor za etiopske Židove), *Ethiopia Chronology*, 12/89-9/90, Izvješće od Susan Pollack, nedatirano; Arhiv JDC-a, dopis od Elija Eliezrija i Amija Bergmana Michaelu Schneideru, 3. i 11. lipanj 1990.; Arhiv JDC-a, popratni izvještaj, JDC in Ethiopia, prosinac 1990.

¹²⁷ NAIM, 2003, 179., SPECTOR, 2005, 198.

¹²⁸ SPECTOR, 2005, 198.

¹²⁹ Isto, 197.

izraelskog veleposlanstva u Addis Abebi, Lubrani je trebao ispregovarati bržu emigraciju zajednice Beta Izrael i nadgledati *aliyah* etiopske židovske zajednice. Međutim, nakon što je libijski terorist u ljeto 1990. pokušao izvesti atentat na izraelskog veleposlanika Meira Jofea, Izrael više nije imao diplomatskog predstavnika u Addis Abebi. Meir Jofe je u srpnju 1990. napustio Etiopiju, a etiopske vlasti su počele sve više ograničavati odlazak etiopskih Židova. Koristeći različite izgovore, odbijale su nove prijave za izlazne dozvole, zaustavljajući gotovo potpuno njihovu emigraciju. Tako je u listopadu 1990. samo 58 etiopskih Židova dobilo izlaznu dozvolu i imigriralo u Izrael.¹³⁰

Dužnost izraelskog veleposlanika preuzeo je Asher Naim u studenom 1990. odnosno četiri mjeseca kasnije. U Addis Abebu s Naimom stigao je i Lubrani.

Gotovo istovremeno Reuven Merhav je otputovao u Washington na sastanak s Hermanom Cohenom iz američkog Državnog tajništva. Htio je osigurati američku pomoć u predstojećim pregovorima i u tome je uspio. Nakon sastanka s Cohenom dogovoreno je da će SAD sudjelovati u pregovorima te da će Mengistuu, umjesto oružja, biti ponuđeno američko posredovanje u etiopskom građanskom ratu i korištenje američkog utjecaja u svrhu njegovog okončanja.

SAD je imao širi politički interes za kontakt s Addis Abebom te za sudjelovanje u pregovorima između Izraela i Etiopije. Savezništvo s Izraelom i sporazum s Moskvom bili su svakako važni razlozi, ali je u to vrijeme Etiopija obnašala i svoj mandat u Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda. Naime, nakon iračke invazije i zaposjedanja Kuvajta u kolovozu 1990., američki predsjednik Bush zatražio je rezoluciju Vijeća sigurnosti UN-a koja će autorizirati upotrebu vojne sile ako se Sadam Husein odbije povući s kuvajtskog teritorija. Za usvajanje te rezolucije etiopski glas bio je ključan pa je i odnos s Etiopijom SAD-u postao važan. Mengistu pak, odsječen od ekonomske i vojne pomoći SSSR-a, te suočen sa sve većim porazima na bojištu, vidio je u SAD-u mogućnost novog „patrona“.

¹³⁰ Isto, 68, 197.; prema: FELDMAN, 1998, 175, 183., Online arhiv AAEEJ-a, uvodnik, 10. listopad, 1990.

5.3.4. Dugi pregovori s Kassom Kebadeom

U studenom 1990. dogovoren je tripartitni sastanak kojem su nazočili predstavnici SAD-a, Izraela i Etiopije. Pomoćnik državnog tajnika za afrička pitanja, Herman Cohen, otpravnik poslova (*franc. chargé d'affaire*) pri Veleposlanstvu SAD-a u Addis Abebi, Bob Houdek, i diplomatski dužnosnik, Joseph M. DeThomas, predstavljali su Sjedinjene Američke Države, Naim, Lubrani i visoki dužnosnik pri Ministarstvu vanjskih poslova Države Izrael, Haim Divon, bili su predstavnici Izraela, a Kassa, zamjenik ministra unutarnjih poslova, pukovnik Mersha Ketsela, i Mengistuov šef protokola, Kasheba, predstavljali su Etiopiju.¹³¹ Na sastanku je Cohen naglasio važnost pregovora u rješavanju etiopskog građanskog rata i nužnost prekida oružanog sukoba između pobunjenika i službene etiopske vlasti. Ponudio je pomoć SAD-a u pregovorima i pozvao na poštivanje ljudskih prava i bržu emigraciju etiopskih Židova. Kassa je i na ovom sastanku pokušavao iznuditi oružanu pomoć Mengistuovom režimu, ali je Cohen odbio njegov zahtjev. Unatoč tome, etiopskim vlastima je ovaj sastanak bio važan jer je podrazumijevao određenu razinu priznanja od strane SAD-a jednako kao i mogućnost dodatne suradnje.¹³² Nakon ovog sastanka broj etiopskih Židova koji su dobili dozvolu za emigraciju iz Etiopije povećao se. Od samo 58 emigriranih u listopadu 1990. godine, broj se u studenom povećao na 428, a u prosincu na čak 532 emigrirala pripadnika zajednice Beta Izrael.¹³³

Unatoč američkom inzistiranju na mirnom rješavanju građanskog rata Kassa je u prosincu otputovao u Washington, a nakon toga u Izrael pokušavajući ponovno u pregovore uključiti pitanje oružane pomoći etiopskom diktatoru. Nakon više tjedana i neobavljenog posla vratio se u Etiopiju. Kako bi ublažio Kassino nezadovoljstvo i dodatno ubrzao emigraciju etiopskih Židova Lubrani je u siječnju 1991. godine organizirao dolazak dva velika židovska poslovna magnata iz Engleske. Oni su bili spremni pomoći etiopskoj ekonomiji ako Mengistu dopusti iseljavanje zajednice Beta Izrael.

¹³¹ NAIM, 2003, 70., SPECTOR, 2005, 76.; prema: COHEN, 2000, 35., FELDMAN, 1998, 187.

¹³² SPECTOR, 2005, 77.

¹³³ Isto; prema: službenoj evidenciji Izraelskog veleposlanstva, FELDMAN, 1998, 188.

Cohen i Houdek su također pokušavali pospješiti emigraciju Zajednice vršeći pritisak na Kassu i pokazivajući stalan interes za broj etiopskih Židova kojima je odobrena izlazna dozvola. Rezultat tih napora bio je da je u siječnju 1991., unatoč izbijanju Zaljevskog rata i raketnog napada na Izrael, *aliyah* ostvarilo 1.038,¹³⁴ a u veljači 974¹³⁵ etiopskih Židova. Izgledalo je da su pregovori s Kassom uspjeli, a službenici Židovske agencije nadali su se daljnjem rastu stope iseljavanja. Međutim, to se nije dogodilo. Pobunjenici su u veljači lansirali novu ofenzivu koja je bila najuspješnija do sada. Osvojili su važnu zračnu bazu Bahir Dar, ugrozili ključnu opskrbnu rutu koja je povezivala glavni grad i crvenomorsku luku Assab, a Etiopska vojska se raspala i nije im pružila gotovo nikakav otpor.¹³⁶ Londonska konferencija koja je, u svrhu mirovnih pregovora i uz posredništvo SAD-a, trebala za isti stol dovesti Mengistua i pobunjeničke vođe poput Melesa Zenawija i Isaiasa Afwerkija odgođena je za svibanj 1991. Nakon ovakvog razvoja događaja Mengistu i Kassa ponovno su pokušali iznuditi pomoć u oružju i vojnoj opremi. Kako bi izvršili pritisak na Izrael odbijali su zaprimiti nove prijave za izlazne dozvole i zaustavili etiopski *aliyah* krajem veljače.

Nakon novog kruga pregovora s Kassom i uz pomoć SAD-a, koji je uvjetovao održavanje mirovnih pregovora u Londonu emigracijom etiopskih Židova, *aliyah* se nastavio sredinom ožujka. Do kraja mjeseca preko 500 pripadnika zajednice Beta Izrael imigriralo je u Državu Izrael,¹³⁷ ali je u Addis Abebi i dalje ostalo preko 16.000 pripadnika Zajednice.¹³⁸ Kad bi se stopa iseljavanja i povećala na oko 1500 do 2000 etiopskih Židova mjesečno i ako bi zajednica Beta Izrael preživjela do tada, njihov *aliyah* bi završio tek početkom 1992. Većina etiopskih Židova došla je iz ruralnih predjela Etiopije i nikad se prije nije susrela s gradskim načinom života. Zbog raširene prostitucije i konzumacije alkohola mnoge obitelji bile su pred raspadom, a broj

¹³⁴ NAIM, 2003, 178., SPECTOR, 2005, 197.

¹³⁵ SPECTOR, 2005, 197.

¹³⁶ THE NEW YORK TIMES, „As Rebels Surge in Ethiopia, Its Capital Fears a Harsh Fate“, 23. ožujak 1991., THE WASHINGTON POST, „Rebels Launch Attacks in Ethiopian Provinces“, 27. veljače 1991., NAIM, 2003, 182.

¹³⁷ Prema Spectoru za mjesec ožujak izvori navode različite brojke koje variraju od 500-700 emigriranih pripadnika zajednice Beta Izrael - SPECTOR, 2005, 96.

¹³⁸ FELDMANN, 2012, 263.

oboljelih od AIDS-a rastao je iz mjeseca u mjesec. Pobunjeničke snage sve su više napredovale prema glavnom gradu, a nakon pada Mengistuove vlade (pitanje više nije bilo hoće li pasti nego kada će pasti) postojala je mogućnost izbijanja anarhije i krvoprolića. Etiopski Židovi, koji su bili stranci u Addis Abebi te općenito smatrani strancima odnosno „Falašama“ u etiopskom društvu, postali bi lake žrtve. Bilo je jasno da je potrebno evakuirati sve etiopske Židove iz Addis Abebe u najkraćem mogućem roku.

Da bi Mengistu pristao na evakuaciju cijele zajednice Beta Izrael, američki politički utjecaj bio je nužan. Zato je bilo potrebno uvjeriti SAD u neophodnost jednokratne masovne akcije spašavanja etiopskih Židova putem zračnog mosta. Lubrani je s tim ciljem otputovao u Washington i sastao se s visokim dužnosnikom Vijeća za nacionalnu sigurnost, Bobom Frasureom. Iako je Frasure u početku bio skeptičan i smatrao kako operacija takvih razmjera trenutno nije izvediva, pristao je pomoći. Zahvaljujući njegovom angažmanu, u planiranje operacije uključen je i tadašnji savjetnik za nacionalnu sigurnost, general Brent Scowcroft. Na Scowcroftovu inicijativu predsjednik George H. W. Bush pristao je poslati pismo Mengistuu u kojem je tražio puštanje cijele zajednice Beta Izrael kao iskaz humanitarne geste, a senator Rudy Boschwitz imenovan je predsjedničkim izaslanikom koji će otputovati u Addis Abebu i osobno isporučiti pismo.

Do 26. travnja 1991., kada je Boschwitz stigao u Addis Abebu, pobunjeničke snage su dodatno napredovale prema glavnom gradu. Američko posredovanje u svrhu održavanja mirovne konferencije postajalo je sve bitnije za Mengistuovu vladu. To je znatno olakšalo Boschwitzovu zadaću. Nakon njegovog sastanka s Mengistuom došlo je do ključnih promjena u tijeku pregovora o emigraciji etiopskih Židova. Mengistu je pristao pustiti cijelu etiopsku židovsku zajednicu, ali pod tri uvjeta: operacija spašavanja mora biti izvedena u potpunoj tajnosti, Ethiopia Airlines bit će izvršitelj letova naplaćujući punu cijenu zrakoplovnih karata i svih pristojbi za svakog pojedinog etiopskog Židova te će Etiopija dobiti „velikodušan novčani prilog“ za svoj ustupak.¹³⁹

¹³⁹ NAIM, 2003, 193.

Visina novčanog priloga trebala je biti definirana nakon novog kruga pregovora s Kassom, a Izrael se trebao pobrinuti za njegovo plaćanje bez američke intervencije.

Kad je započeo novi krug pregovora, niti Kassa niti Lubrani nisu znali koliko točno etiopskih Židova se nalazi u Addis Abebi – broj je varirao između 17.000 i 23.000.¹⁴⁰ S obzirom da je visina „novčanog priloga“ ovisila o njihovoj brojnosti, za potrebe pregovora uzeta je brojka od 18.000. Nakon toga započeli su višednevni pregovori oko visine uplate po glavi svakog etiopskog Židova kojem će etiopska vlada omogućiti emigraciju. Kassa je za cijelu Zajednicu tražio između 85 i 100 milijuna dolara, a Lubrani je ponudio da izraelski zrakoplovi izvedu operaciju i uplatu u visini od 25 do 30 milijuna dolara.¹⁴¹

Nakon dva tjedna bezuspješnih pregovora, Lubrani je oputovao iz Addis Abebe, želeći stvoriti pritisak na Kassu. Mirovna konferencija je ponovno odgođena, tigrajski pobunjenici bili su već na periferiji Addis Abebe, a sam Kassa je zatražio izraelsku vizu za svoju ženu i kćer. Lubrani je znao da Kassa nema izbora i da će morati pristati na kompromis.

Nakon nekoliko dana, 21. svibnja 1991., Lubrani se na Kassin poziv vratio u Addis Abebu. Taj isti dan je Mengistu Haile Mariam pobjegao iz zemlje u Harare, glavni grad Zimbabvea, gdje mu je azil ponudio zimbabveanski predsjednik Robert Mugabe. Shvativši da je na samom kraju vladavine Mengistu je već neko vrijeme planirao svoj bijeg. Proveo ga je u djelo pod izgovorom da ne želi biti prepreka „političkom dogovoru“¹⁴² aludirajući na mirovne pregovore koji su trebali utjecati na završetak građanskog rata. Svoje ovlasti predao je potpredsjedniku generalu-pukovniku Tesfayeu Gebre Kidanu. Gebre Kidan je nakon Mengistuovog bijega i sastanka s američkim otpravnikom poslova u Addis Abebi, Bobom Houdekom, odlučio dozvoliti Kassi nastavak pregovora i njihovo zaključenje.¹⁴³ Iako se Kassa i dalje pokušavao cjenkati, obje strane su se napokon usuglasile, te je donesena odluka da će Izrael Etiopiji uplatiti

¹⁴⁰ SPECTOR, 2005, 99-100.

¹⁴¹ NAIM, 2003, 199.

¹⁴² Isto, 202.

¹⁴³ SPECTOR, 2005, 134.; prema: Arhiv JDC-a, Eliezrijevo izvješće Tayloru, zapisi JDC-a u 9:40h, 22.svibanj 1991.

35 milijuna dolara, SAD će za troškove prijevoza uplatiti 13 milijuna dolara, a JDC će na Kassin privatni račun uplatiti 2.8 milijuna dolara.¹⁴⁴ Izraelski zrakoplovi izvršit će cijelu Operaciju, a zbog arapskih država Operacija će biti izvedena u strogoj tajnosti.

Nakon što je etiopski predsjednik Gebre Kidan 22. svibnja 1991. primio još jedno pismo od predsjednika Busha odlučeno je da emigracija čitave Zajednice završi prije početka mirovne konferencije u Londonu odnosno do 27. svibnja 1991.¹⁴⁵ Kassa je inzistirao na uplaćivanju novca odmah, ali Lubrani nije pristao odgovorivši da „poteškoće u bankarskom postupku“ zahtijevaju uplatni rok do nakon završetka Operacije.¹⁴⁶

5.3.5. Priprema Operacije Salamon

Višemjesečne pripreme za preseljenje krenule su u realizaciju odmah nakon odluke etiopskog predsjednika Tesfayea Gebre Kidana kojom je potvrđena emigracija cijele zajednice Beta Izrael. Od tigrajskih pobunjenika zatraženo je preko američkih posrednika da ne ulaze u Addis Abebu dok Operacija ne bude gotova. Formiran je odbor na čelu s generalnim direktorom Reuvenom Merhavom, a u odboru su se nalazili predstavnici izraelskog Ministarstva vanjskih poslova, Izraelskih zračnih snaga i Židovke agencije. Za potrebe Operacije angažirano je 18 zrakoplova tipa Hercules obojenih u sivo i bez ikakvih oznaka koje bi otkrile njihovu pripadnost Izraelskim zračnim snagama, 3 El Al jumbo jeta bez Davidove zvijezde te zrakoplovi tipa Boeing 707 i 767.¹⁴⁷ Zbog nestašice goriva u Addis Abebi avioni su morali nositi dovoljno goriva za povratni let do Tel Aviva. Kako bi u zrakoplove stalo što više ljudi, iz njih su izvađene stolice i toaleti, a na podove su postavljeni gumeni madraci.

Za okupljanje i organizaciju odlaska više tisuća ljudi, jednako kao i za njihovu apsorpciju nakon dolaska u Izrael, bila je odgovorna Židovska Agencija. Kompleks izraelskog veleposlanstva u Addis Abebi služio je kao kontrolna točka te je morao biti pripremljen za provjeru, prolaz i otpravljanje na aerodrom svakog etiopskog Židova koji je htio imigrirati u Izrael. Djelatnici neprofitne organizacije *Almaya* (ogranka JDC-a), visoki

¹⁴⁴ Isto, 135.; prema: e-mail od Elija Eliezrija, 21. ožujak 2004. - Spector nije uspio utvrditi da li je SAD na kraju uplatio dogovorenih 13 milijuna za prijevozne troškove ili nije

¹⁴⁵ NAIM, 2003, 204.

¹⁴⁶ SPECTOR, 2005, 137.

¹⁴⁷ FELDMAN, 2012, 277.

dužnosnici Židovske agencije, Micha Feldman i Avi Mizrachi, te pomoćnik izraelskog veleposlanika Naima, Amir Maimon, organizirali su okupljanje cijele zajednice Beta Izrael, provjeravanje njihovog identiteta i sigurnosti te pripremu za odlazak i prijevoz od veleposlanstva do aerodroma. Etiopski Izraelac, Zimna Berhani, također je sudjelovao u gotovo svim bitnim dijelovima osmišljavanja i realizacije Operacije.

Pripremljene su zalihe vode, jaja, smrznutih peciva i drva za vatru. Iznajmljeno je 20 autobusa od prijevoznika iz Addis Abebe pod izlikom da školska djeca iz zajednice Beta Izrael idu na izlet u zoološki vrt. Na crnom tržištu kupljeno je 20.000 litara goriva za autobuse, manja vozila i generatore potrebne za Operaciju.

Iako se Operacija pripremala u strogoj tajnosti, zbog pomanjkanja osoblja, dogovoreno je informirati predstavnike američkih organizacija u Addis Abebi poput *NACOEJ-a* (*eng. The North American Conference on Ethiopian Jewry*) i uključiti ih u logistički i obradni proces.

U Izraelu su se također vršile pripreme za Operaciju. Zaposleno je oko 700 novih radnika - medicinsko osoblje, socijalni radnici, određeni broj etiopskih Izraelaca itd. Pripremljeno je 49 novih apsorpcijskih centara s obzirom da je 50 postojećih bilo već puno imigranata i to većinom iz Sovjetskog Saveza, nakon čije dezintegracije je stotine tisuća Židova doseljavalo u Državu Izrael. Židovska agencija je također angažirala tvrtku Egged, najvećeg izraelskog autobusnog prijevoznika, i unajmila preko 250 autobusa koji će prevoziti nove imigrante od zračne luke do apsorpcijskih centara.

Samo dan prije početka Operacije konačno odobrenje, uz instrukcije da egzodus zajednice Beta Izrael treba završiti prije mirovne konferencije te da logističke aktivnosti moraju biti koordinirane s ministarstvom unutarnjih poslova, dao je izraelskom veleposlaniku Naimu etiopski ministar vanjskih poslova Tesfaye Tadesse.¹⁴⁸ Nekoliko sati kasnije etiopske vlasti su skoro otkazale Operaciju jer su dobile informaciju o ulasku pobunjenika u grad. Naim je odbacio to izvješće kao glasinu i izvijestio Etiopljane da prvi izraelski zrakoplov slijeće iduće jutro te da se Operacija nastavlja prema planu. Akcija spašavanja trebala je početi u petak, a završiti u subotu, na *Šabat*.

¹⁴⁸ NAIM, 2003, 210.

Za religiozne Židove to bi inače bilo oskvrnuće *Šabata*, ali rabini su primijenili zakon *Pikuah Nefeš* kojim se odobrava prekid *Šabata* u svrhu spašavanja ljudskog života.

5.3.6. Realizacija Operacije Salamon

Dana 24. svibnja 1991., službeno je započela Operacija kodnog naziva „Salamon“. Od ranog jutra u izraelsko veleposlanstvo počele su pristizati obitelji etiopskih Židova koje su koordinatori uključeni u Operaciju pozvali. Koordinatori su bili zaduženi da svaki pripadnik zajednice Beta Izrael u Addis Abebi bude obaviješten i ne propusti priliku za migraciju u Izrael, a pozivali su ih unaprijed isplaniranim redoslijedom. Kako ne bi došlo do nepotrebnog zauzimanja prostora u autobusima i zrakoplovima, pozvane obitelji sa sobom nisu smjele ponijeti ništa osim odjeće koju su imale na sebi. U veleposlanstvu su morale proći kroz četiri kontrolne točke. Na njima su službenici provodili višestruke provjere kojima su htjeli spriječiti infiltraciju nežidova. Nakon prolaska kroz provjeru svatko je dobio numeriranu žutu naljepnicu koja je označavala redoslijed odlaska. Zbog velike gužve i bolje vidljivosti, djeci su naljepnice bile pričvršćivane na čelo.

Do 9.00h u izraelskoj ambasadi stanje je postalo kaotično. Tisuće ljudi guralo se unutar i oko kompleksa ambasade. Među njima su, osim etiopskih Židova, bili i lokalni kršćani koji su se zadržavali oko kompleksa zbog znatiželje ili pokušaja bijega u Izrael. Određeni broj pripadnika zajednice „Feres Mura“ također je bio prisutan.

Sat vremena kasnije, odnosno oko 10.00h, u razlici od samo nekoliko minuta, na Međunarodni aerodrom Bole u Addis Abebi sletjela su dva neoznačena Boeinga i dva C-130 Hercules transportna zrakoplova s 200 elitnih komandosa, osam službenika Ministarstva vanjskih poslova, nekoliko desetaka službenika Židovske agencije i dr. Davidom Ravehom koji je angažiran za dežurnog liječnika u veleposlanstvu.¹⁴⁹ Komandosi su bili zaduženi za osiguravanje rute od izraelskog veleposlanstva do aerodroma. Zbog inzistiranja etiopskih vlasti na nesudjelovanju izraelske vojske, bili su obučeni poput studenata - u traperice, jakne, tenisice i s ruksacima na leđima. U ruksacima je bilo rastavljeno oružje u slučaju bilo kakve opasnosti.

¹⁴⁹ Isto, 216., FELDMAN, 2012, 285.

Do tada je u veleposlanstvu bilo obrađeno između 800 i 1000 ljudi te je Izraelski general Shahak, koji je stigao u Addis Abebu s izraelskim vojnicima, dao svoje odobrenje da budu prevezeni na aerodrom.¹⁵⁰ Međutim, iskrsnula su dva problema. Prvi je bio ogromna gužva na vratima veleposlanstva. Tisuće ljudi se guralo i nije bilo moguće proći s autobusima i nastaviti rutom do aerodroma. Drugi problem bile su etiopske vlasti koje su stopirale Operaciju jer su ponovno htjele plaćanje dogovorene sume od 35 milijuna dolara unaprijed. Kassa je nazvao Naima i rekao: "Nema novca, nema letova."¹⁵¹ Četiri izraelska aviona kružila su iznad aerodroma Bole bez odobrenja za slijetanje, trošeći gorivo koje im je bilo potrebno za povratni put do Tel Aviva, a oni koji su već sletjeli nisu imali odobrenje za uzlijetanje. Lubrani je uzeo telefonsku slušalicu od Naima i nakon kratkog razgovora s Kassom dogovoreno je da se Operacija ipak nastavi prema planu. Ulaz u veleposlanstvo raščišćen je uz pomoć policije i dodatnog osoblja pristiglog iz Izraela. Iako je mnoštvo ljudi navaljivalo na bočne strane autobusa i pokušavalo se popeti na njihove krovove, prva dva autobusa krenula su prema zračnoj luci u 12.30h, a svaki je prevezio između 70 i 80 ljudi.¹⁵²

U 13.30h uzletio je prvi zrakoplov prema Tel Avivu, neoznačeni Boeing 707, s oko 400 etiopskih Židova i sletio na izraelski aerodrom Ben Gurion nešto više od tri sata kasnije.¹⁵³ Premijer Jichak Šamir, ministar obrane Moše Arens, ministar vanjskih poslova David Levy i mnogi drugi dočekali su novopridošle Izraelce koji su se sagibali i ljubili izraelsko tlo. Većina djece je još uvijek imala pričvršćene žute naljepnice na čelima.

Operacija Salamon se nastavila kroz cijeli dan i noć premda je njeno izvršavanje bilo ugroženo više puta. Etiopske vlasti potraživale su popis putnika koji im radi velikog broja ljudi i pada kompjuterskog sustava u veleposlanstvu nije bilo moguće dostaviti, *BBC* je preuranjeno izvijestio o Operaciji i ugrozio njenu tajnost, policijski sat je započinjao u 21.00h te su vozači i policajci odbijali raditi, nežidovi su u gužvi krali iskaznice etiopskim Židovima koje su im bile potrebne za provjeru identiteta i

¹⁵⁰ SPECTOR, 2005, 153.

¹⁵¹ NAIM, 2003, 217.

¹⁵² Isto.

¹⁵³ SPECTOR, 2005, 159, 163.; prema: Arhiv JDC-a, zapisi JDC-a u 7.00h, 24. svibanj 1991.; Naim navodi da je prvi avion uzletio u 13.15h noseći 300 etiopskih Židova – NAIM, 2003, 217.

navaljivali u veleposlanstvo itd. Unatoč tome izraelski službenici su pregovaranjem, improvizacijom, podmićivanjem vozača i etiopskih policajaca te ulaganjem velikog truda uspjeli do ponoći prevesti preko 7000 etiopskih Židova u Izrael. Avioni su slijetali i uzlijetali bez gašenja motora, jedan El Al jumbo jet primio je 1,087 putnika što je rekordan broj za civilni zrakoplov zabilježen i u Guinnessovoj knjizi rekorda, najmanje sedmero djece rođeno je tijekom same Operacije, a u jednom trenutku je istovremeno bilo 28 aviona u zraku.¹⁵⁴ Za potrebe Operacije Salamon angažiran je 41 vojni i civilni zrakoplov, a u Državu Izrael prevezeno je sveukupno 14.310 etiopskih Židova.¹⁵⁵ Izraelski službenici izjavili su da je izuzetna mirnoća i poslušnost zajednice Beta Izrael uvelike utjecala na toliku uspješnost Operacije.

Posljednji avion uzletio je u subotu, 25. svibnja, u 11.35h¹⁵⁶ noseći više izraelskih službenika nego etiopskih Židova, uključujući i samog Lubranija. Bježeći pred pobunjenicima u njemu je bio i Kassa Kebade. Kao dio dogovora s Izraelcima dobio je zeleno svjetlo za odlazak u Izrael. Kako ga etiopski policajci i službenici ne bi prepoznali, prerušen je u bolesnika na nosilima.

Dogovorena suma od 35 milijuna dolara, koju je skupila američka židovska zajednica, uplaćena je na etiopski državni bankovni račun u New Yorku. Prije same uplate došlo je do komplikacija jer su Izraelci ustanovili da netko želi ukrasti novac. Naime, umjesto etiopskog službenog državnog računa, Židovskoj agenciji faksiran je račun određene privatne osobe - izvor je potvrdio da se radi o Etiopljanu, ali je odbio otkriti ime i prezime.¹⁵⁷ Nakon što je dostavljen ispravan račun Židovska agencija izvršila je uplatu. Avion s Kassom, Lubranijem i zadnjom grupom etiopskih Židova sletio je na telavivski aerodrom u 14.45h. Trideset četiri sata i četiri minute nakon uzlijetanja prvog aviona s

¹⁵⁴ LOS ANGELES TIMES, „Airlift of Ethiopia Jews Ends in Joy: Rescue: Operation flies more than 14,000 from embattled Addis Ababa to Israel in just over 33 hours. A plan to whisk them to safety was prepared six weeks ago“, 26. svibnja 1991., 3., NAIM, 2003, 220.; Spector navodi brojku od 1.078 etiopskih Židova – SPECTOR, 2005, 165.

¹⁵⁵ FELDMAN, 2012, 298., SPECTOR, 2005, 175.; prema: korespondencija s glasnogovornikom jedinice Izraelskih obrambenih snaga, 13. siječnja 2002., FELDMAN, 1998, 209-210.; Naim navodi malo manju brojku od 14.200 etiopskih Židova i angažman 35 aviona – NAIM, 2003, 224.

¹⁵⁶ SPECTOR, 2005, 175.; Naim navodi da je posljednji avion uzletio u 11.00h – NAIM, 2003, 223.

¹⁵⁷ SPECTOR, 2005, 161.

izraelskog aerodroma Ben Gurion, završena je masovna akcija spašavanja nazvana Operacija Salamon.¹⁵⁸

U razdoblju od nekoliko dana nakon završetka Operacije javilo se 110 etiopskih Židova do kojih informacija o Operaciji nije stigla na vrijeme.¹⁵⁹ Oni su smješteni unutar kompleksa izraelskog veleposlanstva u Addis Abebi, čekajući novu priliku. Iako su izraelski službenici znali da ih je vjerojatno još propustilo Operaciju Salamon te da su tisuće ostale u sjevernom dijelu Etiopije, a posebno u izoliranoj regiji Quara,¹⁶⁰ bio je to povijesni trenutak, veliki uspjeh i rezultat dugogodišnjeg truda mnogih pojedinaca, organizacija i Države Izrael.

5.3.7. Politička situacija u Etiopiji nakon Operacije Salamon

Zbog nestabilne situacije u Etiopiji većina je veleposlanstava u Addis Abebi do 25. svibnja evakuirala dužnosnike i službenike čiji ostanak nije bio nužan. Tigrajski pobunjenici bili su na rubovima grada, a neke njihove jedinice bile su u blizini aerodroma i promatrale samu Operaciju. Bilo je pitanje dana kad će Addis Abeba pasti pod njihovu vlast. Nakon završetka Operacije Salamon Asher Naim i njegov pomoćnik Maimon dobrovoljno su ostali kao službeni predstavnici Države Izrael zbog uspostavljanja diplomatskih odnosa s novom vladom. Dobri odnosi svakako su bili nužni kako bi se nastavila slobodna emigracija preostalog broja etiopskih Židova koji su još uvijek živjeli na području Etiopije.

Iako je pobunjenički vođa Meles Zenawi podržao izvršenje Operacije Salamon, izraelska vlada nije znala kako će se nova vlast odnositi prema njima, s obzirom da je Izrael svojevremeno opskrbljivao Mengistua oružjem koje je korišteno u borbi protiv njih.

U ponedjeljak 27. svibnja, dok su Izraelci još uvijek slavili uspjeh Operacije Salamon, u Londonu je započela Mirovna konferencija između službene etiopske vlade i lidera tigrajskih, eritrejskih i Oromo pobunjenika. Sljedeći dan ujedinjena pobunjenička vojska zauzela je Addis Abebu, a etiopska vlada je kapitulirala. Lider oslobodilačkog pokreta

¹⁵⁸ Isto, 175.

¹⁵⁹ LOS ANGELES TIMES, „Israel Debates Ethiopia Airlift for Former Jews“, 28. svibnja 1991., 2.

¹⁶⁰ SPECTOR, 2005, 173.; prema: intervju s Maimonom, 1992., FRIEDMAN, 1992, 150.

Tigraja (*Narodni front za oslobođenje Tigraja*), Meles Zenawi, postao je predsjednik tranzicijske vlade. Budući da je uplata od 35 milijuna dolara izvršena 24. svibnja, prebačena na etiopski državni račun tek 28. svibnja odnosno na dan kapitulacije Mengistuovog režima, smatralo se da su Meles Zenawi i njegova vlada dobili ta sredstva. Međutim, Spector navodi da iznenađujuć broj izraelskih, američkih i etiopskih izvora ne zna tko je na kraju dobio novac.¹⁶¹

Nedugo nakon formiranja tranzicijske vlade novi ministar vanjskih poslova, Seyoum Mesfin, sastao se s Asherom Naimom. Ministar Mesfin dao je do znanja da nova vlada podržava daljnju emigraciju etiopskih Židova i da je spremna zaboraviti vojnu suradnju Mengistua i Države Izrael, ali želi izručenje Kasse Kebadea.

Naime, odmah nakon preuzimanja vlasti pobunjeničke jedinice uhitile su i izvele pred sud mnoge čelnike vojne hunte Derg. Osim Kasse i Mengistua, Tesfaye Gebre Kidan i još tri visoka dužnosnika vojne hunte Derg (Addis Tedla, Berhanu Bayeh i Hailu Yimenu) uspjeli su izbjeći uhićenje. Oni su zatražili politički azil u talijanskom veleposlanstvu u Addis Abebi. Nakon tvrdnji da ih nova vlada želi pogubiti, talijanski veleposlanik, Sergio Angeletti pružio im je zaštitu i primio ih u talijansko veleposlanstvo. Nije ih htio izručiti Etiopiji sve dok ne dobije jamstvo da neće biti pogubljeni. To je postao jedan od najdužih sporova oko azila s obzirom da dvojica od tih dužnosnika (dvoje ih je u međuvremenu umrlo - Hailu Yimenu je počinio samoubojstvo, a Kidana je navodno ubio Berhanu Bayeh) živi unutar veleposlanstva i danas.¹⁶²

Izrael također nije izručio Kassu, ali pritisak za njegovo izručenje trajao je sve dok Kassa nije preselio u Ženevu. Iz Ženeve se preselio u SAD gdje živi i danas. Unatoč tome tranzicijska vlada uspostavila je dobre odnose s Izraelom. U lipnju 1991. postignut je dogovor kojim su etiopski Židovi dobili pravo na slobodnu emigraciju, a samo nekoliko mjeseci kasnije počeli su komercijalnim letovima *Ethiopian Airlinesa* odlaziti u Izrael.¹⁶³

¹⁶¹ Isto, 186.

¹⁶² VICE NEWS, „Two Convicted Ethiopian War Criminals Have Been Sheltering in an Italian Embassy for 24 Years“, 12. listopada 2015. S obzirom da nigdje nije objavljeno drukčije oni se vjerojatno i danas nalaze unutar kompleksa ambasade, ali Ministarstvo vanjskih poslova i međunarodne suradnje Talijanske Republike odbilo je odgovoriti na pitanje o njihovom današnjem statusu.

¹⁶³ SPECTOR, 2005, 188.

Emigracija Židova koji su živjeli na području Quare tada još nije bila moguća. Regija je bila jako izolirana, a kontrolirala ju je maoistička pobunjenička skupina koja tada još nije sklopila mir s tranzicijskom vladom.

U kasno ljeto 1991. pobunjenici u Quari sklopili su primirje s Melesom Zenawijem i dozvolili emigraciju Židova.¹⁶⁴ Kako bi se olakšao *aliyah* Židova iz Quare Micha Feldman i JDC su 1992. postavili dva tranzicijska kampa u gondarskoj regiji u mjestu Teda. Iz Tede je svaki mjesec oko 500 Židova bilo prevezeno u Addis Abebu, a od tamo u Izrael. Prema Feldmanu do rujna 1992. aliyah je napravilo dodatnih 4.402 etiopska Židova, uključujući i velik dio zajednice Židova iz Quare,¹⁶⁵ iako su manje grupe emigrirale još godinama.

¹⁶⁴ Isto, 189.

¹⁶⁵ FELDMAN, 2012, 300.

6. PITANJE „FERES MURE“

Nakon završetka Operacije Salamon u Addis Abebi ostalo je oko 2.500 pripadnika zajednice „Feres Mura“. Zajednica „Feres Mura“ sastojala se od ljudi kojima su predci bili etiopski Židovi, ali su se prije nekoliko generacija, iz različitih razloga, obratili na kršćanstvo. S obzirom da je u etiopskom društvu rodoslovlje vrlo bitno, bivši pripadnici zajednice Beta Izrael nikad nisu potpuno prihvaćeni u kršćansko društvo i činili su izdvojenju zajednicu nazvanu „Feres Mura“. Sam naziv „Feres Mura“ nema nikakvo očito značenje na jezicima koje govore suvremeni pripadnici zajednice Beta Izrael, ali je smatran omalovažavajućim.¹⁶⁶

Pripadnici te zajednice, tvrdeći da su poput španjolskih marana bili prisiljeni na promjenu vjere i da su „u srcu uvijek ostali Židovi“¹⁶⁷, htjeli su imigrirati u Državu Izrael. Dok je Operacija Salamon još bila u tijeku, u Izraelu se raspravljalo da li dio zajednice „Feres Mura“, koji je došao u Addis Abebu zbog *aliyaha*, treba uključiti u Operaciju ili ne. Međutim, prema izraelskom zakonu te zbog složenosti etiopske obiteljske strukture, imigracija 2.500 pripadnika zajednice „Feres Mura“ otvorila bi mogućnost imigracije za još tisuće njihovih rođaka. Nakon što bi i ti rođaci dobili izraelsko državljanstvo opet bi se otvorila mogućnost imigracije njihovim rođacima itd. Na takav način bi deseci tisuća Etiopljana, koji prema izraelskom zakonu nisu smatrani Židovima, imali zakonsko pravo imigracije u Državu Izrael. Zbog toga te općenitog mišljenja da su pripadnici zajednice „Feres Mura“ većinom neiskreni židovski pokajnici i oni koji žele napustiti Etiopiju prvenstveno iz ekonomskih razloga, izraelske vlasti odlučile su da neće biti uključeni u Operaciju.¹⁶⁸ Unatoč tome, organizacije *NACOEJ* i *JDC* pristale su preuzeti brigu o njima u Addis Abebi, a rabin Menachem Waldman, u suradnji s organizacijom *NACOEJ*, pokrenuo je vjerski program „Povratak judaizmu“.

Do 1993. tisuće novih pripadnika zajednice „Feres Mura“ pristiglo je u glavni grad želeći se priključiti vjerskom programu i imigrirati u Državu Izrael. *JDC*, ne očekujući toliko broj ljudi, počeo je odbijati nove zahtjeve za potporu, a pritisak na Izrael da riješi

¹⁶⁶ SEEMAN, 2009, 9.

¹⁶⁷ SALAMON, 1999, 66.

¹⁶⁸ SEEMAN, 2009, 14.

novonastalu situaciju počeo je rasti. Nakon oštre dugogodišnje rasprave u koju su se uključili etiopski Izraelci te mnogi vjerski i politički izraelski lideri odlučeno je, onima koji pokažu iskreno pokajanje i prođu kroz registraciju i program „Povratak judaizmu“, dozvoliti imigraciju u Državu Izrael.

Tijekom 1997. godine gotovo svi pripadnici Zajednice, koji su se tada nalazili u Addis Abebi, imigrirali su u Izrael.¹⁶⁹ Krajem lipnja 1998. tadašnji izraelski premijer, Benjamin Netanyahu, dočekaao je na aerodromu „posljednju“ grupu od 58 pripadnika zajednice „Feres Mura“.

Nakon službenog završetka imigracije tisuće novih pripadnika Zajednice stiglo je u Gondar i Addis Abebu. U početku je procijenjeno da je stiglo manje od 10.000 ljudi, a kasnije se procjena povećala na preko 30.000.¹⁷⁰ U grupama od po nekoliko stotina, imigrirali su u Državu Izrael i u sljedećim godinama, a njihova migracija traje još i danas.¹⁷¹

¹⁶⁹ SPECTOR, 2005, 190.; prema: THE JERUSALEM POST, „Last Planeload of Ethiopian Immigrants Arrives“, 26. lipanj 1998.

¹⁷⁰ ŽIDOVSKA VIRTUALNA BIBLIOTEKA: BARD, „Ethiopian Jewry: The Falash Mura“

¹⁷¹ THE JERUSALEM POST, „Honoring decisions“, 11. siječnja 2018.

7. ŽIVOT U IZRAELU

Nakon dolaska u Izrael zajednica Beta Izrael pokušavala se integrirati u moderno i industrijalizirano izraelsko društvo, a opet očuvati neke specifične karakteristike svoje kulture. To nije bila lagana zadaća za Zajednicu koja je generacijama živjela po malim, ponekad vrlo teško dostupnim selima, izolirana od modernog načina života, baveći se većinom zemljoradničkim poslovima. U Izrael su stigli bez ikakvih materijalnih resursa, a pored kulturnog šoka susreli su se i s mnogim problemima. Ne poznavanje hebrejskog jezika (pogotovo stariji pripadnici Zajednice), nekvalificiranost za rad u industrijskom društvu, sumnje u njihovo „židovstvo“ i susretanje s rasnim predrasudama bili su samo neki od njih. Također, velik broj obitelji nije istovremeno imigrirao u Državu Izrael te su bliski članovi obitelji ostali razdvojeni godinama, a mnogi su i umrli na putovanju do Sudana, u sudanskim kampovima i Addis Abebi. To je rezultiralo dubokom psihološkom traumom i osjećajem krivnje kod velikog broja pripadnika Zajednice koji su preživjeli i dovršili proces imigracije.¹⁷²

Po završetku operacija spašavanja etiopski Židovi smješteni su u apsorpcijske centre u kojima su trebali biti pripremljeni za život u Izraelu. U tu svrhu na rubovima gradova i u ruralnim područjima Izraela podignute su stotine mobilnih kućica, pripremljeni su prazni stambeni blokovi i zakupljeni neki hoteli. U tim centrima etiopski imigranti bili su pod nadzorom Ministarstva za apsorpciju koje im je osiguravalo osnovne potrepštine, nužno pokućstvo, mjesečne stipendije, nastavu hebrejskog jezika (*ulpanim*), tečajeve osposobljavanja i obuke i sl.¹⁷³ Nakon određenog razdoblja koje je variralo od nekoliko mjeseci do nekoliko godina preseljavali su se u trajniji smještaj.

Velik broj djece, pogotovo nakon Operacije Mojsije, stigao je u Izrael bez roditelja i smješten je u vjerske internate tzv. *Youth aliyah*. U usporedbi sa sekularnim državnim školama oni su definirani visokim postotkom učenika iz socijalno ugroženih obitelji te nižom kvalitetom obrazovanja što je utjecalo i na školski uspjeh etiopskih Izraelaca.¹⁷⁴

¹⁷² BENEZER, 2002, passim.

¹⁷³ SCHWARZ, 1998, 42.

¹⁷⁴ SWIRSKI & SWIRSKI, 2002., 31-32., UNIJA ZA REFORMU JUDAIZMA, „Education for the Children of Ethiopian Jews in Israel“

Ova praksa nastavila se i nakon Operacije Salamon kad je većina djece u Izrael stigla s roditeljima. Rezultat te prakse bio je da su vjerski internati imali previsoku koncentraciju djece etiopskog porijekla što nije pozitivno utjecalo na njihovu integraciju u izraelsko društvo te da su djeca, čak i kad su roditelji imigrirali s njima, provodila velik dio vremena odvojena od njih. Stopa napuštanja školovanja je također bila visoka te je utvrđeno da 6% etiopskih Izraelaca u dobi od 14. do 17. godine napusti školovanje što je dvostruko više od prosječne stope židovske populacije u Izraelu.¹⁷⁵

Zbog visoke stope nataliteta kod etiopskih Židova i visoke stope smrtnosti starijih pripadnika Zajednice prije imigracije u Izrael, pogotovo na putu do Sudana i u sudanskim kampovima, više od polovice etiopskih Izraelaca bilo je mlađe od 18 godina. To je dovelo do nedostatka kritične mase starijih ljudi etiopskog porijekla u Izraelu koji bi pomogli voditi Zajednicu u apsorpcijskim procesima.¹⁷⁶

Seoski duhovnici (*kes*, *kessoch*) također nisu zadržali svoju ulogu voditelja i neupitnih autoriteta Zajednice, a njihovo „židovstvo“ i „židovstvo“ cijele Zajednice dovedeno je u pitanje više puta. Tako primjerice voditelj obreda vjenčanja nije više mogao biti *kes*, kao u Etiopiji, nego je to morao biti izraelski rabin. Da bi rabin pristao vjenčati etiopske Izraelce, morali su prije toga pristupiti obredu simboličnog obraćenja i tek tada su mogli sklopiti brak koji je bio valjan ispred rabinskih vlasti.¹⁷⁷

Svi navedeni problemi u integraciji Zajednice, zajedno s optužbama o diskriminaciji i rasizmu (neki etiopski Izraelci nazivani su *kushi* odnosno pogrdnom riječju za osobe afričkog porijekla), dosegнули su svoj vrhunac skandalom poznatim pod nazivom „Krvna afera“. Krajem siječnja 1996. izraelske dnevne novine *Ma'ariv* objavile su da Izraelska banka krvi pod upravom Crvene Davidove zvijezde (izraelski ekvivalent Crvenog križa) rutinski baca sve donacije krvi etiopskih Izraelaca. Službenici Banke i Ministarstvo zdravstva odgovorili su da su donacije uništavane kako bi se zaštitila javna opskrba krvi od kontaminacije zbog visoke stope zaraznih bolesti među etiopskim imigrantima, uključujući hepatitis, malariju i HIV.¹⁷⁸ Za nekoliko dana se u Jeruzalemu, nedaleko od

¹⁷⁵ SWIRSKI & SWIRSKI, 2002, 36.; prema: LIFSCHITZ, NOAM, HABIB, 1998, 55.

¹⁷⁶ Isto, 3.

¹⁷⁷ SCHWARZ, 1998, 160.

¹⁷⁸ SEEMAN, 2009, 150., THE WASHINGTON POST, „Israel Dumps Blood from Ethiopians“, 25. siječanj 1996.

Ureda predsjednika Vlade, okupilo oko 10.000 demonstranata, većinom etiopskih Izraelaca. Prosvjed je postao nasilan, svim autima u neposrednoj blizini razbijeni su prozori, a nekoliko policajaca ozbiljno je ozlijeđeno.¹⁷⁹ Premijer Šimon Peres osnovao je istražnu komisiju koja je osim „Krvne afere“ trebala istražiti konflikte u vjerskim pitanjima, navodnu diskriminaciju u obrazovanju te visoku stopu samoubojstava među etiopskim vojnicima u Izraelu. Iako doseg komisijine istrage nije obuhvatio sva navedena pitanja niti donio neke pozitivne promjene u međukulturnom i međuetničkom dijalogu, vjerske i državne vlasti su, u razdoblju od završetka Operacija Mojsije, Saba i Salamon do danas, implementacijom određenih više ili manje uspješnih mjera pokušavale potpomognuti integraciju etiopskih imigranata u izraelsko društvo. Jedna od najznačajnijih takvih mjera bila je projekt stambenog zbrinjavanja Ministarstva za apsorpciju imigranata pod vodstvom Jaira Tsabana. On je omogućio subvencioniranu kupovinu kuća velikom broju etiopskih Izraelaca. Vlada je ponudila svim etiopskim imigrantima koji su još uvijek živjeli u mobilnim kućicama (uglavnom obiteljima) subvencionirane stambene kredite sukladne veličini obitelji (najveća subvencija namijenjena je obiteljima s četvero ili više djece) do maksimalno 110.000 dolara i do 99% cijene stambenog objekta.¹⁸⁰ Mjesečne rate bile su relativno niske (oko 150 NIS – novih izraelskih šekela), a 80% kredita postalo bi darovnicom nakon isteka razdoblja od 15 godina.¹⁸¹ Ovu mjeru iskoristio je velik broj etiopskih Izraelaca, znatno veći od očekivanog. Ishod je bio vrlo pozitivan, a to je da je većina etiopskih kućanstava u Izraelu, pomoću ovog projekta, postala vlasnikom svojih domova. Vlada je također u sklopu ovog projekta htjela spriječiti „getoiziranje“ etiopskih Izraelaca te ih smjestiti u naselja gdje žive obitelji sa srednjim primanjima. Ovaj dio projekta nije bio toliko uspješan. Iako su se etiopski Izraelci naselili u različitim gradovima poput: Aškelona, Netanye, Haife, Afule, Hadere, Beršebe, Ašdoda itd. unutar tih gradova birali su četvrti koje su već imale određeni broj etiopskih Izraelaca, pogotovo rođaka.¹⁸²

¹⁷⁹ THE NEW YORK TIMES, „Ethiopian In Israeli Riot Over Dumping of Donated Blood“, 29. siječanj 1996.

¹⁸⁰ SWIRSKI & SWIRSKI, 2002, 6.

¹⁸¹ Isto.

¹⁸² SCHWARZ, 1998, 42.; prema: HOLT, 1995., ROSEN, 1995.

Implementirani su i mnogi drugi projekti u svrhu osiguravanja različitih programa za stjecanje kvalitetnijeg obrazovanja i povećanja konkurentnosti na tržištu rada. Cilj tih projekata bio je smanjiti jaz između etiopskih Izraelca i prosječne izraelske populacije na tim područjima. Etiopski Izraelci su imali znatno niži stupanj obrazovanja, nižu stopu zaposlenosti te veću vjerojatnost da će ostati nezaposleni ili u okviru zanimanja koja zahtijevaju niske kvalifikacije.¹⁸³ Iako taj jaz postoji i danas zabilježen je napredak na oba područja, osobito među mlađom generacijom etiopskih Izraelaca. Prema istraživanju provedenom u Taub centru za studij socijalne politike u Izraelu, od 1999. do 2013., povećao se broj etiopskih Izraelca, posebice žena, koji su pristupili *Bagrutu* (državnoj maturi) i stekli akademsko obrazovanje¹⁸⁴ te time povećali svoju konkurentnost na tržištu rada. I dalje velik broj etiopskih Izraelaca radi fizičke poslove, ali određena grupa njih se, zahvaljujući višem stupnju obrazovanja, zaposlila unutar akademskog, tehničkog i vjerskog sektora te sektora slobodnih zanimanja.¹⁸⁵ Neki poput Schlomoa Molle, Pnine Tamano - Shate i Avrahama Neguise postali su čak zastupnici izraelskog parlamenta.

Osim niske kvalificiranosti, na vrstu zaposlenja i visinu plaće, utjecale su i rasne predrasude o čemu je premijer Benjamin Netanyahu otvoreno progovorio te formirao poseban odbor za borbu protiv diskriminacije. Također je u siječnju 2016. izraelska vlada priopćila da je Ministarski odbor za integraciju izraelskih građana etiopskog porijekla u izraelsko društvo pokrenuo projekt u vrijednosti od 14 milijuna dolara koji će, osim programa osposobljavanja radnika i akademskih obrazovnih programa, pružiti potporu poslodavcima pri zapošljavanju Izraelaca etiopskog porijekla.¹⁸⁶

Osnovane su i neprofitne organizacije poput Izraelske udruge za etiopske Židove (*eng. The Israel Association for Ethiopian Jews - IAEJ*), Prijatelja etiopskih Židova (*eng. Friends of Ethiopians Jews – FEJ*) i Fonda za stipendiranje etiopskih Židova (*eng. Ethiopian*

¹⁸³ OFFER, 2014, 29.

¹⁸⁴ TAUB CENTER FOR SOCIAL POLICY STUDIES IN ISRAEL, „Education and Wage Trends Among Ethiopian Israelis – Differences by Gender“, studeni 2017., 4-5.

¹⁸⁵ SWIRSKI & SWIRSKI, 2002, 23.

¹⁸⁶ THE TIMES OF ISRAEL, „New program aims to bring Ethiopian immigrants into tech economy“, 22. siječnja 2016.

Scholarship Fund for Ethiopian Jews – SFEJ) koje su pružale i pružaju pomoć etiopskoj židovskoj zajednici te rade na njihovoj optimalnoj integraciji u izraelsko društvo.

Kako bi se povećala mobilnost etiopske zajednice, potaknuo njihov uspon na socio-ekonomskoj ljestvici i uklonio rizik od postajanja marginalizirane etničke skupine u izraelskom društvu, potrebno je daljnje ulaganje u njihovu integraciju, s posebnim naglaskom na edukaciju i obrazovanje.¹⁸⁷

Unatoč prilagodbi postojećim društvenim i kulturnim obrascima Države Izrael, etiopski Židovi zadržali su nekoliko karakterističnih obilježja svoje kulture. Njihove kuće su većinom namještene na „etiopski način“, a prijatelji i rođaci se posjećuju svakodnevno. Sjedeći u dnevnom boravku oko niskog stolića okruženog trosjedima, razgovaraju i ispijaju kavu posluženu u malim porculanskim šalicama i pripremljenu od svježe mljevenog zrna kave. Ovaj ritual, osim što ga smatraju dijelom svoje kulture,¹⁸⁸ služi im za održavanje i jačanje obiteljskih veza. Velika, kisela palačinka poznata pod nazivom *injera* ostala je glavna prehrambena namirnica i temelj njihove tradicionalne kuhinje. Ona se priprema od brašna žitarice tef zbog čega je ovo brašno postalo dostupno u mnogim izraelskim trgovinama.

Osim zadržavanja ovakvih i sličnih sociokulturnih obilježja ishodili su i priznanje za određene vjerske različitosti te za pripadnost izraelskom društvu. Tako je primjerice u srpnju 1989. glavni sefardski rabin Netanye, David Chelouche, imenovan matičarom izraelskog Glavnog rabinata za sve pripadnike etiopske židovske zajednice u Izraelu¹⁸⁹ te svi koji su vjenčani pod njegovom jurisdikcijom nisu morali prethodno pristupiti obredu simboličnog obraćenja. Nastavili su i slaviti svoj najpoznatiji blagdan *Sigd* koji je u veljači 2008. proglašen državnim praznikom, a kako bi se odala počast i očuvalo sjećanje na sve etiopske Židove koji su izgubili svoj život na putu do Sudana i u sudanskim kampovima, ustanovljen je Dan sjećanja. U blizini kibuca Ramat Rahela posađena je Šuma sjećanja gdje su rođaci posadili jedno stablo za svakog etiopskog

¹⁸⁷ OFFER, 2014, 29.

¹⁸⁸ SEEMAN, 2009, 111.

¹⁸⁹ REBHUN, WAXMAN, 2004, 131.

Židova koji je tada umro, a u ožujku 2007. podignut im je spomenik na području južnog dijela Brda Herzl.

Krajem 2016. u Izraelu je živjelo 144.100 etiopskih Izraelaca, od kojih je 85.500 rođeno u Etiopiji, a 58.600 su djeca čiji roditelji su rođeni u Etiopiji.¹⁹⁰

Iako se nakon tri desetljeća u Izraelu etiopska židovska zajednica i dalje izdvaja kao posebna društvena skupina, zadržavajući dio svog kulturnog naslijeđa i snažnu vezu s Etiopijom, mlađe generacije se sve više prilagođavaju izraelskom načinu života. Pričaju tečno hebrejski jezik, oblače se u skladu s izraelskim modnim trendovima, pohađaju izraelske škole, služe vojni rok te postaju „pravi Izraelci“ i neizostavni dio kulturne raznolikosti izraelskog društva.

¹⁹⁰ TAUB CENTER FOR SOCIAL POLICY STUDIES IN ISRAEL, „Education and Wage Trends Among Ethiopian Israelis – Differences by Gender“, studeni 2017., 3.

8. ZAKLJUČAK

Povijest zajednice Beta Izrael bila je obilježena mnogim previranjima i demografskim kretanjima. Nakon dugog razdoblja izolacije etiopski Židovi su početkom 20. st. stupili u kontakt sa židovskom dijasporom i počeli mijenjati svijest koja je oblikovala njihov dotadašnji način života te vjerski i nacionalni identitet. Više no ikad u etiopskoj državi počeli su se osjećati kao stranci i težiti za povratkom u „zemlju svojih predaka.“ S obzirom da su se razlikovali od normativnog okvira vjerskog i etničkog identiteta kojeg pojam „židovstvo“ obuhvaća, bila su potrebna desetljeća za službeno priznanje njihovog židovskog statusa. U ovom radu naglasak je stavljen na razdoblje koje je uslijedilo nakon ovog priznanja i koje je kulminiralo 1985. i 1991. u tri operacije masovnih zračnih mostova, Operaciju Mojsije, Operaciju Saba i Operaciju Salamon, tijekom kojih je više od 20.000 etiopskih Židova transportirano iz Etiopije u Izrael. Zbog političke situacije operacije su trebale biti provedene u tajnosti, a najuspješnija je bila Operacija Salamon tijekom koje je u svibnju 1991. u manje od dva dana prevezeno 14.310 etiopskih Židova u Izrael.

Da je postojala konstantna politička i diplomatska angažiranost za položaj i migraciju etiopskih Židova te kvalitetnija suradnja između Države Izrael i različitih neprofitnih organizacija i agencija koje su bile uključene u organizaciju i izvršenje etiopskog *aliyaha*, operacije spašavanja vjerojatno bi bile uspješnije organizirane i izvedene u kraćem razdoblju. Unatoč tome Izrael je uložio znatne fizičke, materijalne i diplomatske napore kako bi završio etiopski *aliyah* i to u vrijeme kada se suočavao s velikim društvenim, gospodarskim i političkim izazovima. Sukobi s državama članicama Arapske lige koji su obilježili prethodna desetljeća, ograničeni diplomatski odnosi sa sudanskim i etiopskim režimom, Palestinski narodni ustanak (*Prva Intifada*) koji je izbio 1987., izbijanje Zaljevskog rata tijekom kojeg su na Izrael izvršeni zračni napadi te dezintegracija SSSR-a i apsorpcija stotine tisuće sovjetskih Židova koja je znatno opterećivala izraelsku ekonomiju sve su važni događaji koji su utjecali na količinu potpore etiopskim Židovima te organizaciju i tijek Operacije Mojsije, Operacije Saba i Operacije Salamon.

Kad su operacije provedene predstojao je najzahtjevniji dio, a to je apsorpcija i integracija etiopskih Židova u izraelsko društvo tj. transformacija ruralnog društva u urbano-industrijskom pravcu koja je u tijeku i danas.

Država Izrael, kao zemlja čije stanovništvo se gotovo u potpunosti sastoji od židovskih imigranata iz raznih dijelova svijeta, apsorbirala je i pokušavala integrirati ljude iz različitih kulturnih okruženja koji su pričali različitim jezicima, imali različitu razinu obrazovanja i pripremljenosti za rad i život u izraelskom društvu te ponekad na različite načine prakticirali židovsku vjeru. U tu svrhu razvijeno je više modela apsorpcije koji su u manjoj ili većoj mjeri pomogli pri integraciji u izraelsko društvo te kod različitih židovskih skupina donosili različite pozitivne ili negativne rezultate.

U vrijeme kada svjedočimo velikim migracijama stanovništva iz dijelova Azije i Afrike u Europu te poteškoćama pri njihovoj integraciji u „zapadno društvo“ primjer i iskustvo migracije i integracije zajednice Beta Izrael, jednako kao i njihovih današnjih sunarodnjaka, može nam pomoći da se suočimo s izazovima koje stoje pred nama.

9. BIBLIOGRAFIJA

Literatura:

Bard, Mitchell Geoffrey. *From Tragedy to Triumph. The Politics behind the Rescue of Ethiopian Jewry*, New York: Praeger, 2002.

Basset, René. *Enseignement de Jesus Christ à ses Disciples et Prières Magiques, Apocryphes Ethiopiens 6*, Paris: Librarie de l'art indépendant, 1896.

BenEzer, Gadi. *The Ethiopian Jewish Exodus. Narratives of the migration journey to Israel 1977–1985*, London and New York: Routledge, 2002.

Bezold, Carl. *Kebra Nagast. Die Herrlichkeit der Könige*, Abhandlungen der philosophisch-philologischen Klasse der königlich-bayerischen Akademie der Wissenschaften Bd. 23, Munich 1909.

Budge, E. A. Wallis. *The Queen of Sheba and Her Only Son Menyelek*, London: The Medici Society, 1932.

Carol, Steven. *From Jerusalem to the Lion of Judah and Beyond. Israel's Foreign Policy in East Africa*, Bloomington, Indiana: iUniverse, 2012.

Cohen, Herman J., *Intervening in Africa. Superpower Peacemaking in a Troubled Continent*, New York: St. Martin's Press, 2000.

Corinaldi, Michael. *Ethiopian Jewry. Identity and Tradition*, Jerusalem: Rubin Mass, 1988.

Corinaldi, Michael. *Ethiopian Jewry: Identity and Tradition* (in Hebrew), Jerusalem: Rubin Mass, 1988.

Encyclopaedia Judaica, Skolnik, Fred & Berenbaum Michael (ur.), 2nd ed., Volume 3, USA, 2007.

Epstein, Abraham. *Eldad Ha-Dani. His Story and His Halakhot*, Pressburg: Abraham David Alkalai Press, 1891.

Erlich, Haggai. *Ethiopia and the Middle East*, Boulder: Lynne Rienner Press, 1994.

Faitlovitch, Jacques. *Quer durch Abessinien. Meine zweite Reise zu den Falaschas*, Berlin, 1910.

Feldmann, Micha. *On Wings of Eagles. The Secret Operation of the Ethiopian Exodus*, Jerusalem: Gefen Publishing House Ltd, 2012.

Feldmann, Micha. *The Ethiopian Exodus* (in Hebrew), Jerusalem: Jewish Agency, 1998.

Friedman, Ya'acov. *Operation Solomon: A Year in Thirty-one Hours* (in Hebrew), Jerusalem: Amitai Publishing, 1992.

Goldstein, Israel. *My World as a Jew. The Memoirs of Israel Goldstein*, Volume 2, New York: Herzl Press, 1984.

Gruber, Ruth. *Rescue. The Exodus of the Ethiopian Jews*, New York: Atheneum Macmillan Publishing Company, 1987.

Hammerschmidt, Ernst. *Stellung und Bedeutung des Sabbats in Äthiopien*, Stuttgart: W. Kohlhammer, 1963.

Jonassohn, Kurt & Björnson, Karin Solveig. *Genocide and gross human rights violations in comparative perspective*, New Brunswick, USA: Transaction Publishers, 1998.

Kaplan, Robert D., *The Arabists. The Romance of an American Elite*, New York: The Free Press, 1995.

Kaplan, Steven. *The Beta Israel (Falasha) in Ethiopia*, New York: New York University Press, 1992[1995].

Kessler, David. *The Falashas. A Short History of the Ethiopian Jews*, 3rd Edition, Great Britain, Oxon: Frank Cass & Co Ltd., 1996.

Lenhoff, Howard M. *Black Jews, Jews, and Other Heroes: How Grassroots Activism Led to the Rescue of the Ethiopian Jews*, New York: Gefen, 2007.

Lifschitz, Hen & Noam, Gila & Habib, Jack. *Acculturation of Youth of Ethiopian Extraction. A Multidimensional View: A View of Youth, Mothers, and Education System Personnel – Summarizing Report*, assisted by Michal Wolffsohn & Wacheslaw Konstantinow, Jerusalem: Brookdale Institute, 1998.

Naim, Asher. *Saving the Lost Tribe. The Rescue and Redemption of the Ethiopian Jews*, New York: Ballantine Books, 2003.

Parfitt, Tudor. *Operation Moses. The Untold Story of the Secret Exodus of the Falasha Jews from Ethiopia*, New York: Stein & Day, 1986.

Quirin, James. *The Evolution of the Ethiopian Jews. A History of the Beta Israel (Falasha) to 1920*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1992.

Rapoport, Louis. *Redemption Song. The Story of Operation Moses*, San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1986.

Rapoport, Louis. *The Lost Jews: Last of the Ethiopian Falashas*, New York: Stein & Day, 1980.

Rathjens, Carl. *Die Juden in Abessinien*, Leipzig: M.W. Kaufmann, 1921.

Rebhun, Uzi & Waxman, Chaim Isaac. *Jews in Israel. Contemporary Social and Cultural Patterns*, Hanover, London: Brandeis University Press, 2004.

Salamon, Hagar. *The Hyena People. Ethiopian Jews in Christian Ethiopia*, University of California Press, 1999.

Seeman, Don. *One People, One Blood. Ethiopian-Israelis and the Return to Judaism*, New Brunswick: Rutgers University Press, 2009.

Sharon, Moshe. *The Holy Land in History and Thought. Papers Submitted to the International Conference on the Relations Between the Holy Land and the World Outside It, Johannesburg 1986*, Leiden: E. J. Brill, 1988.

Spector, Stephen. *Operation Solomon. The Daring Rescue of the Ethiopian Jews*, New York: Oxford University Press, 2005.

Tadesse Tamrat. *Church and State in Ethiopia, 1270 – 1527*, Oxford: Clarendon Press, 1972.

Teshome G. Wagaw. *For Our Soul. Ethiopian Jews in Israel*, Detroit: Wayne State University Press, 1993.

The Palestine Yearbook of International Law, Volume 3, Al-Shaybani Society of International Law, 1986.

Ullendorff, Edward. *Ethiopia and the Bible*, London: Oxford University Press, 1968.

Waldman, Menachem. *From Ethiopia to Jerusalem. Ethiopian Jews in Modern Times. A Collection of Documents and Records* (in Hebrew), Jerusalem: Ministry of Education and Culture, 1992.

Waldman, Menahem. *The Jews of Ethiopia*, Jerusalem: Joint Distribution Committee, 1985.

Westheimer, Ruth & Kaplan, Steven. *Surviving Starvation. The Ethiopian Jewish Family in Transition*, Sanger, California: The Write Thought, 1992.

Znanstveni članci i doktorske disertacije:

Amaleletch Teferi. *About the Jewish Identity of the Beta Israel*, u: *The Beta Israel in Ethiopia and Israel: Studies on the Ethiopian Jews*, Tudor Parfitt & Emanuela Trevisan Semi (ur.), Surrey: Curzon, 2005. 173-192.

Arieli, Ariel & Seffefe, Ayche. *Psychopathological Aspects of the Ethiopian Immigration*, *Israel Journal of Medical Science*, Vol. 29, No. 6–7, 1993. 411–418.

Ben-Dor, Shoshana. *The Journey to Eretz Israel. The Story of Abba Mahari* (in Hebrew, *Pe'amim* 33:5–31, 1987.

Bleich, David J. *Black Jews. A Halachic Perspective*, *Tradition: A Journal of Orthodox Thought*, 1975. 48-79.

Ephraim, Isaac. *Jewish Solidarity and the Jews of Ethiopia*, u: *Organizing Rescue. Jewish National Solidarity in the Modern Period*, Selwyn Ilan Troen & Benjamin Pinkus (ur.), London: Frank Cass, 1992. 403-420.

Getatchew Haile. *A New Look at Some Dates of Early Ethiopian History*, *Le Muséon*. 95, 1982. 311-322.

Getatchew Haile. *The Forty-nine Hour Sabbath of the Ethiopian Church*, *Journal of Semitic Studies*, Volume 33, Issue 2, 1988. 233–254.

Haddas, Y. *The problem of the Falashas*, u: *From Ethiopia to Jerusalem. Ethiopian Jews in Modern Times. A Collection of Documents and Records*, Menachem Waldman (ur.), Jerusalem: Ministry of Education and Culture, 1992 [1958].

Hammerschmidt, Ernst. *Jewish Elements in the Cult of the Ethiopian Church*, *Journal of Ethiopian Studies* 2, 1965. 1-12.

Holt, David. *The culture cluster. A comparative perspective on Ethiopian Jewish problems in Israel*, u: *Israel Social Science Research*, Vol. 10(2), 1995. 97-116.

Hubbard, David A. *The Literary Sources of the Kebra Nagast*. Ph.D. dissertation, St. Andrews University, 1956.

Kaplan, Steven & Rosen, Chaim. *Ethiopian Jews in Israel*, u: *American Jewish Year Book* 1994, D. Singer & R.Seldin (ur.), Vol. 94, New York: The American Jewish Committee, 1994. 59 – 109.

Kaplan, Steven. *Leadership and Communal Organization among the Beta Israel (Falasha). An historical study*, u: Encyclopedia Judaica Yearbook 1986-1987, Jerusalem: Keter, 1988. 154-163.

Offer, Shira. *The Socio-economic Integration of the Ethiopian Community in Israel*, u: International Migration, Vol. 42, kolovoz 2004. 29-55.

Perruchon, Jules. *Notes pour l'histoire d'Ethiopie. Lettre adressée par le roi d'Éthiopie au roi Georges de Nubie sous le patriarcat de Philothée 981-1002 ou 1003*, Revue sémitique 1, 1893. 359-372.

Quirin, James. *The Beta Israel (Falasha) in Ethiopian History. Caste Formation and Culture Change, 1270-1868*, Ph. D. dissertation, University of Minnesota, 1977.

Rosen, Chaim. *Working as a government anthropologist among the Ethiopian Jews in Israel*, u: Israel Social Science Research, Vol. 10(2), 1995. 55-68.

Sabar-Friedman, Galia. *The Jews of Ethiopia. An Historical Survey*, u: Saga of Aliyah. The Jews of Ethiopia: Aspects of Their Linguistic and Educational Absorption (in Hebrew), V.Netzer & H.Polani (ur.), Jerusalem: Ministry of Education and Culture, Division of Adult Education, 1988.

Shahid, Irfan. *The Kebra Nagast in the Light of Recent Research*, Le Muséon. 89, 1976. 133-178.

Summerfield, Daniel. *The Italian Occupation of Ethiopia on the Beta Israel*, u: The Beta Israel in Ethiopia and Israel: Studies on the Ethiopian Jews, Tudor Parfitt & Emanuela Trevisan Semi (ur.), Surrey: Curzon, 1999. 50-60.

Swirski, Shlomo & Swirski, Barbara. *Ethiopian Israelis Housing, Employment, Education*, u: The Israel Equality Monitor, Published by Adva Center and the Israel Association for Ethiopian Jews, No. 11, lipanj 2002. 1-45.

Tadesse Tamrat. *The Abbots of Dabra Hayq, 1248 – 1535*, Journal of Ethiopian Studies 8, 1970. 87-117.

Tanya Schwarz, *Ethiopian Jewish Immigrants in Israel. Living Well and "Becoming Deaf" in the Homeland*, Ph. D. dissertation, The London School of Economics and Political Science, University of London, 1998.

Ullendorf, Edward. *Hebraic – Jewish Elements in Abyssinian (Monophysite) Christianity*, Journal of Semitic Studies 1, 1956. 216-256.

Vukas, Stjepan. *Izrael – židovska i demokratska država*, Međunarodne studije: časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju, Vol. 12, No. 3/4, travanj 2013. 77-94.

Weil, Shalva. *Longing for Jerusalem among the Beta Israel of Ethiopia*, u: Edith Bruder & Tudor Parfitt (ur.), *African Zion: Studies in black Judaism*, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2012. 204-218.

Yeshayahu, Israel. *A report from a visit in Eritrea and Ethiopia*, u: *From Ethiopia to Jerusalem. Ethiopian Jews in Modern Times. A Collection of Documents and Records*, Menachem Waldman (ur.), Jerusalem: Ministry of Education and Culture, 1992 [1958].

Izvori:

AAEJ (Američki odbor za etiopske Židove): izvješće od Susan Pollack, *Ethiopia Chronology, 12/89-9/90* (nedatirano)

Arhiv JDC-a (Odbor za zajedničku distribuciju):

- Dopis od Elija Eliezrija i Amija Bergmana Michaelu Schneideru, 3. i 11. lipanj 1990.
- Popratni izvještaj, *JDC in Ethiopia*, prosinac 1990.
- Izvješće Elija Eliezrija Gideonu Tayloru, zapisi JDC-a u 9:40h, 22. svibanj 1991.
- Zapisi JDC-a u 7.00h, 24. svibanj 1991.

ASMAI – Archivio Storico del Ministero dell' Africa Italiana, *broj spisa: 199* (dokumentirana komunikacija između Teruzzia i guvernera Addis Abebe), 3. studeni 1938.

Taub Center for Social Policy Studies in Israel, *Education and Wage Trends Among Ethiopian Israelis – Differences by Gender*, izvješće, studeni 2017.

Intervjui i korespondencije:

Intervju s Amirom Maimonom, 1992.

Intervju sa Susan Pollack, 1992.

Intervju s Haimom Divonom, 1992.

Intervju s Haimom Halahmijem (nedatirano)

Intervju s diplomatskim izvorima (nedatirano)

E-mail intervju s Reuvanom Merhavom, 23. srpanj 1997., 14. prosinac 2001.

Korespondencija s glasnogovornikom jedinice Izraelskih obrambenih snaga, 13. siječnja 2002.

Korespondencija putem e-maila s Elijem Eliezrijem, 21. ožujak 2004.

Korespondencija s prof. dr. sc. Inoslavom Beškerom – posredovao u kontaktu s Ministarstvom vanjskih poslova i međunarodne suradnje Talijanske Republike, 8. veljače 2018. – 28. veljače 2018.

Novinski članci:

Jewish Telegraphic Agency, siječanj 1985

Los Angeles Times: srpanj 1985., ožujak 1985., svibanj 1991.

The Detroit Jewish News: 1989.

The Jerusalem Post: lipanj 1998, siječanj 2018.

The New York Times: prosinac 1984, siječanj 1985, travanj 1986, studeni 1989, srpanj 1990, ožujak 1991, siječanj 1996.

The Times of Israel: siječanj 2016.

The Washington Post: veljača 1991, siječanj 1996.

Vice News: listopad 2015.

Online baze podataka:

Online arhiv AAEJ-a (Američki odbor za etiopske Židove):

- Izvješće od Tesfaye Aderajewa i Daniela Siyume za Nathana Shapira, *Izvješće o Falašama*, siječanj 1980.
- Izvješće od Tesfaye Aderajewa i Daniela Siyume za Nathana Shapira, *Izvješće o Falašama*, 17. travanj 1985.

- Izdanje biltena, Vol. 7, No. 3, jesen 1989.
- Uvodnik, 10. listopad 1990.

<https://login.filesanywhere.com/fs/v.aspx?v=8a7062875f6370ac9da5>

Online arhiv AJC-a (Odbor američkih Židova): izvješće o stanju Falaša, *The Falashas – A Background Paper*, siječanj 1980.

http://www.ajcarchives.org/ajc_data/files/822.pdf

Unija za reformu judaizma: *Education for the Children of Ethiopian Jews in Israel*

<https://urj.org/what-we-believe/resolutions/education-children-ethiopian-jews-israel>

Židovska virtualna biblioteka: Mitchell Bard, „Ethiopian Jewry: The Falash Mura“

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/the-falash-mura>